

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi

BERSAD

Journal of Bitlis Eren Social Research

BİTLİS EREN SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Bitlis Eren Social Research

Cilt/Volume: 1 -Sayı/Number: 1 -Yıl/Year: Temmuz – July 2023

Sahibi/Owner

Bitlis Eren Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Hüsrevpaşa Yerleşkesi Hüsrevpaşa Mahallesi Sosyal Konutlar 13000 Merkez/BİTLİS

Telefon/Phone: +0434 222 00 95

E-posta: bersadtr@gmail.com

URL: www.beu.edu.tr

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors are responsible for the articles and opinions expressed in the journal.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Publication languages are Turkish and English.

Temmuz ve Aralık aylarında yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli,
açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is an international peer-reviewed open access and scientific
journal published twice a year in July and December.

Yayın Türü/Publication Type

Yaygın Süreli/Periodical

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ (Rektör, Bitlis Eren Üniversitesi)

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN (Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü)

Yardımcı Editör(ler) / Assistant Editor(s)

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Akif ERÇELİK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Nazan SUSAM (Maliye, İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İşletme, İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman GÜLDEMİR (Gastronomi ve Turizm, Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Simge ÜNLÜ (İletişim, Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysel ERAT (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Yener ŞİŞMAN (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA (Uluslararası İlişkiler, Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem MEMİŞ DOĞAN (Sosyoloji, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Ulvi UZUN (İktisat, Bitlis Eren Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar KABATAŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç Dr. Elnur ALLAHVERDİYEV (Baku Business and Cooperation College)

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Sami Sonat ÖZDEMİR (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Sultanov TULKİN IRGASHEVİCH (International University of Tourism and Cultural Heritage)

Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI (Bahçeşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Bener GÜNGÖR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Botokanova Gulnara (Bishkek State University)

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ece KARADOĞAN DORUK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih HAZAR (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İZCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Gulnara Murzakhmedova (Bishkek State University)

Prof. Dr. Gürel ÇETİN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı Mustafa PAKSOY (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. İclal ATTİLA (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Saparbayev ABDİZHAPAR (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Süphan NASIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife GENİŞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tulegenova M. (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Ufuk BAKKAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU (Tarsus Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet YILDIZ (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Aziza SYZDYKOVA (Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University)

Doç. Dr. Erhan EKİNGEN (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan DİKİCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin Nihat GÜNEŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Kadir GÖKOĞLAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Lokman CERRAH (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Fatih BUĞAN (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin IŞIK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat SEZİK (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman ÇAVUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Ruzmanova Rokhila Usmanovna (Samarkand State University)

Doç. Dr. Yahya DEMİRKAN OĞLU (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Yakup ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf ÇINAR (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu KOÇ (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Fərahilə FAZİL (Azerbaycan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fikret SONER (İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESİCİ (Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KIZILTOPRAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Gör. Caner DURUK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Elanur SİNER (Bitlis Eren Üniversitesi)

İndeks Editörleri / Index Editors

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sekreteryaya / Secretariat

Öğr. Gör. Alperen ÇİÇEK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Cemre KELLEÇİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Deniz YEŞİL (Bitlis Eren Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Öğr. Gör. Ali GEYLANI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Gülşah AYAZ (Bitlis Eren Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Araştırma Makalesi/Research Article

Ukrayna Örneğinde Uluslararası Göçün Araçsallaştırılması1
Bülent ATASEVER, Dinçer ALPTEKİN, Levent Ersin ORALLI

Araştırma Makalesi/Research Article

Endüstri 4.0 ve Platform Çalışma: Niteliği, Fırsatları ve Zorlukları Bağlamında Bir Değerlendirme13
Ayşıl KABAĞÇI

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkiye'ye Gelen Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Kahvesi Tüketimine Karşı Tutumu: Eskişehir Yabancı Uyruklu Öğrenciler Derneği24
Halime KAVAS, Sibel ÖNÇEL

UKRAYNA ÖRNEĞİNDE ULUSLARARASI GÖÇÜN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Bülent ATASEVER*

Diñer ALPTEKİN**

Levent Ersin ORALI***

ÖZET

Ukrayna'da 2014 yılının Kasım ayında başlayan protestolar sonucunda başkan Viktor Yanukoviç'in görevinden azledilmesi, ülkedeki ayrılıkçı azınlıklar problemini daha da belirgin hale getirmiştir. Yanukoviç'in ve hükümetinin düşmesi sonrası protestolar Kiev ve Batı Ukrayna'da yatışırken, Rus kökenli Ukrayna vatandaşları Rusya'ya yakınlığıyla bilinen Kiev'de kurulan yeni hükümete karşı ayaklanmışlardır. Bunun hemen ardından Rusya, Kırım'ı ilhak etmiştir. Böylece olaylar uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Kırım'ın Rusların eline geçmesinden sonra Odessa, Kharkiv, Donetsk, Lugansk gibi Rus kökenlilerin yaşadıkları şehirlerde protestolar başlamıştır. Protestoların giderek silahlı çatışmaya dönüşmesi sonucunda, Rusya Federasyonu'nun büyük desteği ile Rus ayrılıkçılar, Nisan sonuna kadar Lugansk ve Donetsk Oblastlarının büyük bölümünü ele geçirmiş ve 26 Haziran'da Lugansk ve Donetsk Cumhuriyetleri birleşerek Halk Birliği Cumhuriyetini (Novorossiya) kurduklarını açıklamışlardır. Giderek iç savaşa ve cephe savaşlarına dönüşen Ukrayna hükümeti ile Rus yanlısı ayrılıkçılar arasındaki çatışma günümüze değin sürmüş ve sonuçta 24 Şubat 2022 tarihinde Moskova saati ile sabah saat 06.00'da Rusya Federasyonu'nun Ukrayna işgali başlamıştır. Kamuoyu savaşın gidişatı üzerine odaklanırken, bu çalışmada çatışmaların başlangıç noktasında bulunan ve kıvılcımı ateşleyen göç mühendisliği hareketleri ve göçün bir silah olarak kullanımı konusu ele alınacaktır. Bilindiği üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içerisinde 1930 yılından 1950 yılına kadar büyük insan kitlelerinin zorla yer değiştirmesi çalışmalarının, SSCB içinde farklı coğrafyalarda da devam ettiği görülmektedir. Bu hareketlerden Ukrayna'daki Kırım ve Donbas bölgelerinde 2. Dünya Savaşı ve öncesinin buhranlı günlerinde gerçekleşen olaylarda sistematik olarak yerel halkın sürülerek, yerlerine Rus asıllı insanların yerleştirilmesi gerçekleşmiştir. Günümüzde bu zorunlu göç hareketlerinin ve göç mühendisliği çalışmalarının sonucu olarak, Ukrayna'yı Kırım'dan başlayarak bölge bölge işgal eden Rusya Federasyonu, işgale gerekçe olarak Ukrayna sınırları içinde bulunan ve 1930'lardan başlayarak buraya yerleştirilmiş olan Rus asıllı insanları korumak amacıyla olduğunu beyan etmektedir. Makalede, göç mühendisliği olgusu ve bu kavramın hibrit bir silah olarak kullanımı Ukrayna örneği üzerinden ele alınacaktır. Bu kapsamda ilk önce göçün bir silah olarak kullanımı ve bu olgunun farklı bazı örneklerinden yola çıkılarak, olgunun farklı coğrafyalardaki gelişimi işlenecektir. İkinci olarak olgunun Ukrayna yakın tarihinin arka planı üzerinde uygulanması ve güncel olarak gelinen noktada Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgal harekâtı ve özellikle Donetsk ve Lugansk'taki gelişmeler ışığında göçün bir silah olarak kullanımı olgusu üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Düzensiz Göç, Rusya Federasyonu, Donetsk, Lugansk

* Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Uzmanı, bulentatasever@gmail.com, 0000-0002-4737-7943

** Avukat, Ankara 2 no'lu Baro, alptekinhukuk@gmail.com, 0000- 0002-0079-7860

*** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ersinlevent@yahoo.com, 0000-0002-7610-4514

INSTRUMENTALIZATION OF INTERNATIONAL MIGRATION IN THE CASE OF UKRAINE

ABSTRACT

The dismissal of President Viktor Yanukovich as a result of the protests that started in Ukraine in November 2014, made the problem of separatist minorities in the country even more evident. After the fall of Yanukovich and his government, while the protests subsided in Kyiv and Western Ukraine, Ukrainian citizens of Russian origin revolted against the new government established in Kiev, which is known for its proximity to Russia. Immediately after this, Russia annexed Crimea. Thus, the events were carried to an international dimension. After the Crimea fell into the hands of the Russians, protests began in cities where people of Russian origin lived, such as Odessa, Kharkiv, Donetsk, and Lugansk. As the protests gradually turned into armed conflict, with the great support of the Russian Federation, Russian separatists captured most of the Lugansk and Donetsk Oblasts until the end of April, and on June 26, the Lugansk and Donetsk Republics announced that they had united to establish the People's Union Republic (Novorossiya). The conflict between the Ukrainian government and pro-Russian separatists, which gradually turned into civil wars and frontal wars, continued until today, and as a result, on February 24, 2022, at 06:00 Moscow time, the occupation of the Russian Federation in Ukraine began. While the public is focusing on the course of the war, this study will focus on the migration engineering movements, which are at the starting point of the conflicts and ignite the spark, and the use of migration as a weapon. As it is known, it is seen that the forcible displacement of large masses of people from 1930 to 1950 in the Union of Soviet Socialist Republics continued in different geographies within the USSR. Among these movements, in the events that took place in the Crimea and Donbas regions of Ukraine in the depressive days of World War II and before, the local people were systematically expelled and replaced by people of Russian origin. Today, as a result of these forced migration movements and migration engineering studies, the Russian Federation, which has occupied Ukraine from region to region, starting from Crimea, declares that it aims to protect people of Russian origin, who were located within the borders of Ukraine and settled here since the 1930s, as a justification for the occupation. In the article, the phenomenon of migration engineering and the use of this concept as a hybrid weapon will be discussed through the example of Ukraine. In this context, first of all, the use of migration as a weapon and the development of the phenomenon in different geographies will be discussed based on some different examples of this phenomenon. Secondly, the application of the phenomenon on the background of the recent history of Ukraine and the current situation of the Russian Federation's invasion of Ukraine and especially the use of migration as a weapon in the light of the developments in Donetsk and Luhansk will be discussed.

Keywords: Ukraine, Immigration, Russian Federation, Donetsk, Lugansk

1. GİRİŞ

Küreselleşme dinamikleri ve teknolojik imkânlar sayesinde giderek daha bağı hale gelen ve maddesel anlamda yakınlaşan dünyada sadece olumlu gelişmeler bulunmamaktadır. [MOU1] Covid 19 gibi salgınlar tüm dünyayı küresel bazda etkileyip, ülke ekonomilerine büyük darbeler vururken, dünyanın pek çok bölgesinde yeni krizler patlak vermekte, çevre problemlerine bağı kıtlık, iç çatışmaların artması, pek çok coğrafyayı etkileyen Arap baharı benzeri kaotik siyasi hareketlerin artışı ve bu artışa bağı olarak çoğalan siyasi farklılıklar ve baskılar nedeniyle günümüzde göç ve düzensiz göç hareketlerinin arttığı görülmektedir (Tazefidan, 2021).

Bu çerçevede artan zorunlu veya düzensiz göç hareketleri, küreselleşme anlamında çok kutuplu bir şekle bürünen dünyanın farklı ve yeni mücadele alanları içinde hibrit bir cephanelik haline gelmektedir. Gerek devletler gerekse devlet dışı aktörler hedeflere ulaşmak için bu olguları, taktik, stratejik veya operasyonel anlamlarda bir silah olarak farklı mücadele alanlarında kullanmaktadır (Steger, 2017). Göçün bir silah olarak kullanılması, ülkeler için yeni bir silah olmamakla birlikte, zaman zaman geri tepebilen veya mermisinin tam olarak nereye düşeceği ve

uzun zamanlı ne gibi etkiler yaratacağı çok belli olmayan oldukça dengesiz bir yapıdadır. Bu dengesiz ve ters tepen yapıya bir örnek olarak, 1972 yılında asker ve Uganda diktatörü olan İdi Amin Dada Oumee tarafından ekonomik varlıkların yerileştirilmesi ve korunması adı altında Asyalı azınlıkların ülkeden zorunlu göçe maruz bırakılması verilebilir. Bu zorunlu göç esnasında Uganda'dan gönderilenler arasında 50.000 kişinin İngiliz pasaportuna sahip olması dikkate değer bir veridir. İdi Amin bu 50.000 mülteciyi İngiltere'ye zorla kabul ettirme niyetini açıklamış ancak bunun arkasında, İngilizlerin, ülkesine ve dolayısıyla kendisine olan yardımlarını çekmemeleri amacıyla bu zorunlu göç hareketinin kullanıldığı karanlıkta kalan bir noktayı oluşturmuştur; dahası İdi Amin, zorunlu göçü başlatmadan önce 90 günlük bir süre tanıdığını da kamuoyuna açıklamıştır; bununla birlikte bu süreyle İngilizlere “yardımı çekmemeleri” konusunu düşünmeleri içinde bir fırsat tanımaktadır (Greenhill, 2010). İngilizlerin İdi Amin'e bakış açısının bu olayla beraber değiştiği bilinmekte ve zorunlu göç ettirilmenin ardından Birleşik Krallık, misilleme olarak Uganda için düzenlenen 10,4 milyon sterlinlik bir krediyi dondurmuş ve 1976 yılında da Uganda büyükelçiliğini kapatmıştır (Patel, 1972; Newyork Times, 1976).

Benzer bir örnek olarak Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali sırasında Afgan savaşıçılarının küçük yerler ve köylerden geri desteğini kesmek amacıyla buraların boşaltılması, İran ve Pakistan'a mülteci akışını hızlandırmak için, Afganistan'ın sınır bölgelerindeki yerleşim yerlerine yönelik hava bombardımanına girişmesi verilebilir (Ray, 2022; Karakaya & Nazari, 2022). Bu zorunlu göç ettirme operasyonlarının sonunda Sovyetlerin elinde, özellikle Pakistan'da kendilerine karşı büyük bir nefretle yanıp tutuşan, geri cephesini yine bu ülkeye taşımış ve orada daha büyük çapta organize olan bir direniş harekâtı kalmıştır (Sliwinski, 1989). Yine göç silahının uzun zamanlı etkilerine örnek olarak, çalışmaya konu olan ve günümüzde Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya olan işgal harekâtının dayanak noktasının, 2. Dünya savaşının buhranlı yıllarında Joseph Stalin önderliğindeki Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen bir zorunlu göçe maruz bırakma operasyonu olması verilebilir (Özcan, 2001). Bu operasyon doğrultusunda 1930-1950 yılları boyunca Ukrayna içinde gerçekleştirilen zorunlu göçe maruz bırakma ve gönderilenlerin yerine yerleştirilen Rus asıllı kişilerin, günümüzde zulme maruz kaldığını öne sürüp, yine göç silahına sarılarak Ukrayna işgalini başlatan Rusya Federasyonu, sonu belli olmayan ve kendisine neredeyse bütün dünya tarafından yaptırım uygulanan bir maceraya girişmiştir.

“Göç silahının” her zaman geri tepmeyip, zaman zaman devletler ve devlet dışı aktörler için hedeflerine ulaşmalarında yardımcı olduğu da görülmektedir. Küba ve Amerika Birleşik Devletleri arasında 1965 yılında Carioca Krizi ile başlayan ve yükselişe Nisan 1980 yılında Mariel Krizi olarak devam edip tarihe geçen göçün bir silah olarak kullanıldığı olaylar da buna örnektir. Fidel Castro, ABD'ye göç etmek isteyen tüm Kübalıların Nisan 1980'de Mariel limanında teknelere binebileceklerini duyurmuştur. 1700 teknede yaklaşık 125 bin Kübalı ABD kıyılarına kaçarak, sahil güvenliği etkisiz bırakarak ülkeye giriş yapmış ve bu olay, dönemin başkanı Jimmy Carter'a siyasi baskının uygulanmasına sebep olmuştur. (Hall, Fleming, & Shotter, 2021). Yıllar boyu devam eden mülteci botu akını olaylarında Başkan Carter, öncelikle Güney Florida'da acil durum ilan etmiş ve bölgedeki yerel yönetimlere bu krizle başa çıkabilmeleri için 10 milyon Amerikan doları yardım yollamak zorunda kalmıştır. Mariel ve benzeri krizler yüzünden Başkan Carter 1980 yılının seçimlerini asli olarak bu olaylardan dolayı kaybetmediğini, ancak mülteci krizlerinin de kaybetmesinde önemli bir dönüm noktası olduğuna inandığını söylemiştir (Kami, 2018). Carter, yenilgisini öğrendikten hemen sonra “...mülteci sorusu bizi çok kötü etkilemiştir. Sadece Florida'da değil bütün ülkede. Bu yakıcı bir konuydu. Bu mültecileri almamız bizim iktidara hâkim olmadığımız görüntüsünü vermiştir” demeci ile bu konuya önem atfetmektedir (Carter, 1982).

Görüldüğü üzere göçün silah olarak kullanımı noktasında pek çok farklı sonuçla ve farklı kullanım yolları ile karşılaşılmaktadır.

2. GÖÇÜN SİLAH OLARAK FARKLI YOLLARLA KULLANIMI

1984 yılında gerçekleştirmiş olduğu “Göç, Mülteciler ve Dış Politika” isimli çalışmasında Teitelbaum, göç ve uluslararası ilişkiler olgularının çok yönlü olarak iç içe geçmeye başladığını ve bu birleşimin giderek uluslararası bir silah olma işaretleri vermekte olduğunu, çalışmasında sınıflandırdığı başlıklarda vermektedir. Dış politikaların sonucu gelişen yabancı askeri veya siyasi müdahalelerin veya müdahaleye iç veya dış tepkilerin kitlesel göçlere neden olması; silahsız işgal veya egemenlik iddiası için kitlesel göçlerin dış politika aracı olarak kullanılması ve son olarak, Ukrayna örneğinde görüldüğü üzere, geçmişte gerçekleşen göç olaylarının sonradan dış politika aracı olarak kullanılması, bu maddeleri oluşturmaktadır (Teitelbaum, 1984).

Teitelbaum’la paralel olarak göçün bir silah olarak kullanımı bağlamındaki ilk akademik çalışmalarda bulunan Weiner’de “Kötü Komşular, Kötü Komşuluklar: Mülteci Akımlarının Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma” isimli çalışmasında hükümetlerin sıklıkla bir dış politika aracı olarak kitlesel göçleri yarattıklarını ileri sürmektedir (Weiner, 1996).

Teitelbaum’un çalışmalarına dayanarak 2008 yılında kaleme aldığı “Bir Savaş Silahı Olarak Stratejik Tasarlanmış Göç” isimli çalışmasında Greenhill (Greenhill, 2008), stratejik tasarlanmış göç olgusunu, politik veya askeri sonuçlar elde etmek için belirli bir bölgede ikamet eden nüfusun kompozisyonunu artırmak, azaltmak veya değiştirmek için tasarlanmış yollarla, devlet veya devlet dışı aktörler tarafından kasıtlı olarak teşvik edilen veya manipüle edilen iç veya dış göçler olarak ifade etmektedir. Yine bu çerçevede Greenhill, tasarlanmış göçlerin üretilmesinde kullanılan araçların ise, teşvikler ve mali teşvikler vaadiyle tehditler ve askeri güç kullanımından, normalde sıkı şekilde kapalı olan sınırların basit bir şekilde açılmasına kadar uzanan bir yelpazede bulunduğunu vurgulamaktadır. (Greenhill, 2008).

Greenhill “Stratejik Mühendislik Göçü” fenomeni olarak adlandırdığı bu olgunun, siyasi veya askeri amaçlar için bu tür krizlerin yaratılmasına ve kullanılmasına dayanan daha geniş bir olaylar sınıfının sadece bir alt kümesini temsil ettiğini ileri sürmekte ve bu olguyu 4 yaklaşıma ayırmaktadır. Bunlardan ilki olan mülksüzleştirme yaklaşımında, etnik temizlik benzeri örneklerin ön planda olduğu ve temel amacın hem içeride hem de dışarı çok yönlü göçler kurgulanarak başka bir grup veya grupların topraklarına ve/veya mülklerine el konulması ve/veya bu grup veya grupların tehdit olmalarına engel olacak biçimde ortadan kaldırılması ve bunun sonucunda faillerin etno-politik veya ekonomik hâkimiyet elde etmesi ele alınmaktadır. İhracatçı yaklaşımda ise ya siyasi muhalifleri ve diğer yerel düşmanları sınır dışı ederek yerel bir siyasi pozisyonu güçlendirmek amacı güdülmekte ya da yabancı hükümet(ler)i rahatsız etmek veya oradaki istikrarı bozmak amacı güden tasarlanmış göç hareketleri kullanılmaktadır. Askerileştirilmiş yaklaşım ise genellikle aktif çatışma sırasında bir düşmana karşı tasarlanmış göçün yönlendirilerek, rakibin komuta ve kontrol, lojistik veya hareket yeteneklerinin bozulması veya yok edilmesi anlamında askeri avantaj elde etmek veya göçü kullanıp kendine kaynak haline getirerek, zorla silahaltına alma ya da ücret ödeyerek tarafların kuvvet yapılarını geliştirmesini ifade etmektedir. Son olarak zorlayıcı yaklaşım, tasarlanmış göçün bir dış politika aracı olarak kaldıraç görevi görerek siyasi alanda kullanımını tanımlamaktadır.

Bu çerçevede tasarlanmış göçün o an gerçekleşiyor veya tehdit olarak elde tutuluyor olması fark etmeksizin, siyasi davranışlarda farklı manevra alanları elde edilmesi veya karşı cepheden gelecek siyasi atakları engellemek ile tasarlanmış göç hedeflerinin bu durumdan kurtulabilme amacıyla ödeme yapmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Zorlayıcı yaklaşım genellikle göç

başkaları tarafından sebep verilmiş olmasına rağmen, bir başka tarafın bu hareketleri kendi çıkarları için tasarlayarak propaganda amaçlı kullanımını içermektedir (Greenhill, 2008).

2017 yılında gerçekleştirdiği “Göçün Silahlaştırılması: Göçün 21. Yüzyılın Siyasi Savaş Aracı Olarak İncelenmesi” isimli çalışmasında Steger (Steger, 2017), Greenhill’in, Teitelbaum ve Weiner’in çalışmalarına olan katkılarını vurgularken, Greenhill’in ağırlıklı olarak, zorla yaptırılan göç veya tasarlanmış göçe odaklandığını ve aynı zamanda da bütün bu çalışmalarda büyük ölçüde sadece devletlerarası göçün incelendiğini belirtmektedir. Steger’e göre bugünün operasyonel ortamı, devletlerarası çatışmaların yanı sıra Hükümetler arası Örgütler (IGO- International Governmental Organizations) ve devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin de hesaba katılmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede Steger, Greenhill’in tasarlanmış göç çerçevesindeki 4 yaklaşımına ek olarak, Beşinci Kol ve Propaganda yaklaşımlarını da eklemektedir. Beşinci Kol yaklaşımında askeri bakış açısı ağırlıkta olup, hedef ülke veya hükümetin bulunduğu topraklara faaliyetleri baltalamak, sosyo-ekonomik karışıklık yaratmak veya terörist saldırılar düzenlemek amacıyla rakip aktörler düzensiz göç akınları yaratır veya zaten hedef bölgede bulunan göçmenleri toplar veya örgütler. Yine Steger’e göre, orada yaşayan vatandaşların ve/veya sempatanların örgütlenmesi de beşinci kol faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Propaganda yaklaşımında ise, güdülen politikanın güçlenerek devamı, siyasi nüfusun artırılması veya gelecekte yapılacak eylemleri haklı çıkartmak için göç hareketleri kullanılır. Bu sayede kazanılan meşruiyet bölgesel ve ulusal olarak göçle ilgili propagandayı mutlaka gündemlerinde kullanacaklardır. Aynı biçimde bu yaklaşım siyasi rakiplerin güçlerini azaltmak veya kamuoyu önünde rakibi zor duruma sokmak amacı da gütmektedir (Steger, 2017).

Bütün bu tasarlanmış göç hareketleri tehdidine karşı, hedeflerin olası karşı defansının veya kaçınma manevralarının neler olması gerektiği de farklı çalışmalarda irdelenmiştir. Bu temel defans ve manevraların ilki, hedefin tasarlanmış göçün sosyo-ekonomik ve politik yükünü, dış kaynak kullanarak, basitçe istekli olup olmadığına bakmadan üçüncü bir tarafa yönlendirip orda barınmalarını/ haklar almalarını veya göçü gönderen tarafta kalmalarına zorlayarak tasarlanmış göçü engellemesi ya da kaçınmasını sağlayan dışsallaştırma metodudur (Maas-Albert, 2020; Şemşit, 2010). İkinci olarak algıyla oynama metodu, defans ve kaçınma manevraları anlamında kullanılmaktadır. Bu metotta hedef hükümetler, gelecek akınlarla ilgili yerel algıdaki beklentilerle oynayarak ve göçe ayrılan maliyetleri azaltarak/azaltmış görünerek, medya ve benzeri organlar aracılığıyla kamuoyunun zihinlerini değiştirerek veya sorunun istenilen mecrada yeniden tanımlanmasıyla algıları istenilen hale getirirler (Friman, 1993). Son olarak askeri zorlama metodunda hedef hükümet, göçü tasarlayan tarafı, çıkış başlamadan veya devam ederken askeri olarak tehdit ederek, faaliyeti sonlandırmak, karşı tarafa yanlış adım attırmaya çalışmak veya tasarlanmış göçün geriye dönmesini sağlamak için zorlamaktadır.

Askeri zorlama metodu ile tehdit kimi zaman, hedefin içerisinde bölünmüş/bölünmekte olan kampların da göçü tasarlayanlara karşı birleşmesini sağlayabilme potansiyeline sahiptir (Greenhill, 2016). Bu temel metotlar haricinde doğal olarak gelişen bazı durumlarda yarattıkları beklenmeyen etkilerle, müdahalesiz veya doğal gelişen bir biçimde hedef adına defans veya kaçınma manevraları yaratabilirler. Bu olgular, tasarlanmış göç silahı harekete geçtiğinde oluşabilecek insani durumların, tasarlayanlar adına gerek yerel gerekse uluslararası kamuoyunda yaratabileceği olumsuz imaj veya aşağılanma gibi durumlar, tasarlanmış göçün arzu edilenden daha büyük veya daha olumsuz bir biçimde gelişmesi sonucu kontrolün kaybedilmesi ile hedeften daha çok tasarlayana zarar verme olasılığı ve son olarak tasarlanan göçte bulunan mülteci ve sığınmacıların da kendi başlarına veya kendi karar verme organları doğrultusunda istenilenden başka hedeflere sapma olasılığı olgularıdır.

Tüm bu defans ve kaçınma manevraları bir başka açıdan ele alındığında, örneğın askeri zorlama metodu sayesinde tasarlanmış göç silahının ters teperek ilk kullanana zarar veriyor olması, bu defans ve kaçınma metotlarının da bir tür göç silahı olarak algılanıp algılanamayacağı sorusunu akıllara getirmektedir.

Bununla birlikte araştırmacılar, göç silahının çeşitleri ile ilgili yaklaşımların kullanımı anlamında bir noktada hemfikir olmaktadır. Bu ortak nokta, göç silahının daha zayıf ülkelerin güçlü ülke ya da ülke birliklerine karşı kullanılıyor olduğunu öne sürmeleridir (Malit & Tsourapas, 2021; Paul, 1996; Greenhill, 2016). Bu çalışmalarda ülke birliklerine karşı zayıflar anlamında özellikle, Avrupa Birliğı'ne karşı Türkiye örnekleri verilmektedir. Bu araştırma sırasında da, son dönemde uluslararası akademik yayınlarda ve medyada özellikle 2015 sonrası devam eden ve 2020 yılında zirve yapan, Türkiye'nin göç silahını Avrupa Birliğı'ne karşı yoğun bir biçimde kullanıyor olduğu iddiasının büyük yer tuttuğı olgusu ile karşılaşmıştır (Jennequin, 2020; Steger, 2017; Adamson & Tsourapas, 2019; Kotoulas & Pustzai, 2020; Rawlence, 2016; Greenhill, 2016). Türkiye'nin bu silahı kullanarak aldığı yardımların, Nijer ve Kenya gibi ülkelere de ilham kaynağı olduğu iddiaları da çalışmalarda kendine yer bulmaktadır (Rawlence, 2016).

Bu çerçevede göç silahı ve işleyişı incelenirken, başka bir araştırma konusu da ortaya çıkmaktadır. Göç silahı ile ilgili araştırmalarda tanımlar ve örnekleri verildikten sonra, hedeflerin olası tasarlanmış göç hareketleri tehdidine karşı defansının veya kaçınma manevralarının neler olması gerektiğı üzerine çalışmaların ilerlediğı, ancak göçü tasarladığı düşünölen/ iddia edilen tarafın durumunun veya tezlerinin, bu çalışmalar doğrultusunda pek ele alınmadığı görölmektedir (Steger, 2017; Greenhill, 2016; Adamson & Tsourapas, 2019; Kotoulas & Pustzai, 2020; Rawlence, 2016). Yine Türkiye örneğı üzerinden gidilecek olursa, bütün bu çalışmalarda, Türkiye'ye yönelik göçün boyutları, Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumu, özellikle 11 Eylül'den sonra Avrupa'da yükselen popölizm dalgası ve Müslöman karşıtı duygular ile İslamofobi söylemler, Türk Hükümeti ve Avrupa Birliğı arasında siyasi seçkinlerin ortak farklılaşma ve karşılıklı radikalleşme yaratacak söylemleri, Türk iç siyasetinde izlenen politikalar ile kamuoyuna ve iç politik kazanca yönelik söylemler, sığınmacılar ve göç üzerine sürdürülebilirlik anlamında var olan ve daha da büyüyen endişeler, Avrupa'nın bu krize eksik/az şekilde destek olduğu görüşü, Türk hükümetinin Ortadoğı odağındaki dış politika uygulamaları ve bu bölgeye tarihi arka planda ve güncel anlamda ki bakışı, göçün uzaması nedeniyle artan yerel halk- sığınmacı gerginliğı ve bakış açılarının bu yıllar boyunca yavaş yavaş değıişime uğraması gibi pek çok değıişken, göç silahı incelenirken denkleme mutlaka eklenmesi gereken farklı vakalardaki farklı olguların da varlığını ortaya koymaktadır (Kaya, 2021; Şenyuva, 2020; Eliaçık, 2021; Sayın, 2021).

3. GÖÇ SİLAHININ GÜNCEL ÖRNEĞİ: UKRAYNA

Rusya'da 1. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Ekim Devrimi ve bununla birlikte Brest-Litovsk barış antlaşması görüşmelerine kendi temsilcilerini göndermek isteyen Ukrayna'nın olumlu cevap alması üzerine, 26 Aralık 1917 tarihinde Ukrayna Milli Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu anlamda XIX. yüzyılda Ukrayna milliyetçiliğinin de bir bilinç kazandığı ve yükselişe geçtiğı görölmektedir. Ancak bu milli cumhuriyet fazla uzun ömürlü olmamış, 1919-1920 yılları arasında özellikle Ukrayna milliyetçiliğı ve anarşinin yükselmesi nedeniyle tahmini 35.000-50.000 Yahudi'nin öldüröldüğü ve Yahudi düşmanlığının ön plana çıktığı "Pogrom" olaylarının ardından, köylölere toprak vaat ederek onları taraflarına çeken Bolşevikler yeniden Ukrayna'ya girmiştir (Holokost Ansiklopedisi, 2022). Bolşeviklerin Ukrayna'da yeniden güç kazanmasının ardından 1922 yılında ise Ukrayna Milli Cumhuriyeti, Rusya, Beyaz Rusya, Transkafkasya Cumhuriyetleri desteğıyle birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı'ne (SSCB) katılmıştır (Yekelchyk, 2007).

Lenin, bu cumhuriyetler birliği kurulurken, öncüllerinden ve günümüzde Putin gibi ardıllarından farklı düşünmekteydi.

Lenin, Uluslar Politikası Teorisi ve “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı” anlayışı doğrultusunda Ukrayna topraklarındaki dillerin ve kültürlerin korunması ve geliştirilmesi için hamleler gerçekleştirmiştir (Ergün & Kurban, 2021). Lenin’in öncüllerinin ise Ukrayna’ya bakışlarının ne denli farklı olduğu çarlık döneminin içişleri bakanı olan Valuev Circular tarafından dile getirilmektedir: “Ukrayna dili asla var olmadı, öyle bir dil yoktur ve asla var olamaz” (The Ukrainian History and Education Center, 2022). Bilindiği üzere Lenin’in ardıllarından Putin’de, Ukrayna’nın “Lenin ve komünistler tarafından bir hata yapılarak kurulmuş olan yapay bir devlet olduğu” tezini ileri sürmektedir (Euronews, 2022; Tuhal, 2022). Lenin’in 1920’li yıllarda olan egemenliğinin yavaş yavaş biterek yerini Joseph Stalin’e bırakması ile Ukrayna’ya bu olumlu bakış süreci sona ermiştir.

1930’lu yıllarda Stalin’in uygulamaya koyduğu ve aslen sanayinin büyümesi ve gelişmesini hedefleyen Kollektifleştirme Programları yani Kollektivizm yaklaşımı beklentinin aksine, Sovyet coğrafyasında yokluğa bağlı toplumsal düzenin bozulması ve şiddetin artışına neden olmuştur (Uyaniker, 2017). Ukrayna’da 1922 yılındaki SSCB’ye katılmadan bu yana üretimi yeterli seviyelere çekememiş durumda olan çiftçiler, Kollektifleştirme Programlarına ve bu programlar içinde bulunan 7-8 Kararnamesi ya da diğer adıyla 5 Spikelet Kanunu gibi uygulamalara büyük oranda karşı çıktılar (Pykhalov, 2011; Tokitay, 2022). Programın başarısı için önemli bir tahıl ve tarım ambarı olan Ukrayna’nın bu davranışı, Stalin’i çileden çıkarttı ve yapay kıtlık yaratılması için girişilen ve Rusçada “Açlıktan Ölüm” anlamına gelen Holodomor kelimesi ile anılan operasyonlar Ukrayna’da uygulanmaya başladı (Yavuz, 2021). Holodomor’un Ukrayna üzerindeki etkisi yalnızca 10.000.000 kişinin ölümü ile sınırlı değil, gerek yeni yiyecek kaynaklarına yönelmek gerekse şiddetten kaçmak için Ukrayna’nın özellikle doğu alanlarının boş kalmasına neden olmuştur. Stalin bu uygulamaların ardından boşalan ve kömür ile demir madenleri anlamında zengin Doğu Ukrayna bölgelerine, çok sayıda Rus yerleşimciyi göç ettirmiş ve bölgeyi Sovyetleştirme, diğer bir deyimle Ruslaştırma işlemine girişmiştir (Bates, 2015; Ferro, 1998). Bu çerçevede kullanılan göç silahı, bugün Putin’in Ukrayna’yı işgaline gerekçe sağlayan nedenleri, o tarihte yaratmaya başlamıştır.

Bu olayların hemen ardından başlayan 2.Dünya savaşı ve Nazilerin Barbarossa Harekât planı çerçevesinde Ukrayna’yı işgali ülkede var olan kötü durumu, çok daha vahim noktalara taşımıştır. Ukraynalılar Nazi işgalini önce kurtarıcılarının gelişi olarak kabul etmiş, ancak işgalcilerin Ukraynalıları köle çalışan olarak kullanması ve sert sömürgecilik anlayışlarının gün yüzüne çıkması üzerine, 2,5 milyon Ukraynalı, Kızıl Ordu safında Nazilere karşı çarpışmalara katılmışlardır (Bates, 2015). 1941 yılında başlayan Nazi İşgali, Ukrayna’yı savaşın en çetin geçen yıkım alanlarından birine çevirirken, yine zorunlu ve tasarlanmış göçün kullanımı o günlerde gerçekleşmiştir.

Alman işgalini izleyen günlerde komünistlere karşı çarpışmak ve böylece bağımsız bir vatan yaratmak amacı ile Kırım Tatarlarından bir kısım insan Alman ordusuna katılmak için başvurmuştur. Bölgeyi ve coğrafyasını çok iyi bilen bu insanlar özellikle partizanlara karşı Alman ordusunun da işine gelmekteydi. Mesele Adolf Hitler’in önüne kadar götürülmüş ve Hitler bu başvuruyu kabul etme kararı almıştır. Alınan karar ve Alman ordu kurmayının emri ile bölgede bulunan SS (Schutzstaffel) birliği şefi Otto Ohlendorf idaresindeki D Özel Birliği, Kırım Tatarlarının orduya alınması işlemine başlamıştır (Özcan, 2001). Bu birlikler Nazi işgalinin sürdüğü 1941 yılından 1944 yılına kadar, Alman Ordusunda bulunarak pek çok faaliyette bulunmuşlardır. Diğer yandan Kızıl Ordu ve Partizanlar safına katılan ve Almanlara karşı çarpışarak sayısız madalya kazanan pek çok Kırım Tatarının da bulunduğu ve bunların sayısının Alman tarafında çarpışanlardan çok daha fazla olduğu, son dönemde açılan Sovyet belgelerinde ortaya çıkmış olan bir husustur (Polat, 2014).

Taraflarına bakılmaksızın, 1944 yılında Nazi işgalinin son bulması ile Kırım Komünist Parti Bölge Komitesi, savaş sırasında Almanların işledikleri suçlar ile onlarla işbirliği yapanları tespit etmek amacıyla Olağanüstü Devlet Komisyonu kurmuş ve Haziran 1944'te çalışmalarına başlayan komisyon, kısa sürede görevini tamamlamıştır (Özcan, 2001).

Bu komisyonun verdiği bilgiler doğrultusunda Kırım Tatarlarının geleceği ile ilgili karar çoktan Devlet Güvenlik Komitesi'ne ve dolayısıyla Stalin'e gönderilen 10 Mayıs 1944 tarihli rapor ile belirlenmiştir (Sürgün, 2018). Stalin, Kırım Tatarlarının hain ve Alman işbirlikçisi olduğunu belirten ve sürgün edilmelerinin elzem durduğunu belirten rapora, hemen ertesi günü meşhur 5859 sayılı kararnameyle bütün Kırım Tatarlarının sürülmesi emrini imzalayarak cevap vermiştir (Polat, 2014). Bunun üzerine 18 Mayıs 1944 günü saat 03.00'te Kırım Tatarlarının sürgün edilmeleri işlemleri tüm Kırımlı yerleşim yerlerinde başlatılmış ve 3 gün içerisinde 250.000'e yakın Kırım Tatarı sürgüne tabi tutulmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). Sürgünün tamamlanmasının ardından, 27 Mayıs'ta yayımlanan yeni bir kararname SSCB'nin çeşitli yerlerinden 2 ay içinde 13.800 kişinin boşalan Kırım'a yerleştirilmesini sağlamıştır. SSCB'nin 1967 yılı verilerinde ise Kırım'a getirilen ve yerleştirilen kişi sayısı 406.828 kişi olarak kayıtlara geçmektedir. Bütün bu gelişmeler Ukrayna'daki Kırım Yarımadasının göç ettirilme yoluyla Slavlaştırılması/Ruslaştırılması iddialarına kuvvet kazandırmakta ve tasarlanmış göç silahının etkileri bir kez daha görünmektedir (Özel, 2014; Özcan, 2001).

1954 yılında SSCB lideri Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna'ya verilen Kırım yarımadası, Sovyetlerin dağılmasından sonra özerk bir cumhuriyet olarak 2014 yılına kadar yine Ukrayna'ya bağlanma kararı almıştır. Bu arada Kırım'da Rus nüfusu %56 oranına ulaşmış olup, yarımadaanın ekonomik ve stratejik önemi oldukça önemli hale gelmiştir (Baharçipek & Ağır, 2015). Benzer biçimde iki metropolü Donetsk ve Luhansk olan Donbas bölgesi ise dağılmadan önce Sovyetler Birliği'nin endüstriyel anlamda gözbebeği olup, en fazla yatırım yapmış olduğu sanayi bölgeleridir (Ergün & Kurban, 2021).

Bir zamanlar Stalin'in bu bölgelerde kullanmış olduğu göç silahı, bilindiği üzere Mart 2014'te halef Putin tarafından da kullanılarak önce Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sağlanmıştır. Bunun hemen ardından Nisan 2014'te 40.000'den fazla Rus askerinin Donbas sınırında toplanması ve bunun ardından Donbas'ta yaşayan 700.000 kişiye Rus pasaportu verilmesi üzerine, burada da krizi günümüze kadar taşıyan ve Rusya'nın Ukrayna'nın işgaline gerekçe olan olayların fitili ateşlenmiştir. Bu bağlamda her iki olayda da temel gerekçelerden biri olarak Rus asıllıların veya Rus vatandaşlarının tehdit altında olduğu iddiası görülebilmektedir (Kirby, 2022; Grigas, 2019; Peters, 2019; Hamzaoglu, 2020). Bu bağlamda Ukrayna özelinde tarihte geriye doğru gidildiğinde, göç silahının farklı yollarla defalarca kullanıldığı söylenebilir. (Karakaya & Çelik, 2022)

4. SONUÇ

Günümüzde Ukrayna ile Rusya Federasyonu çatışmasının özellikle Luhansk ve Donetsk bölgelerinin Rusya Federasyonu tarafından ele geçirilmesi ile daha az şiddetli ve yavaş bir hale geldiği medya organlarında dillendirilmektedir (Inwood, 2022). Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'nın Doğu ve Güney bölgelerinin ele geçirmesiyle birlikte yine üzerinde iddiası bulunan Azovstal Çelik Fabrikası gibi devasa ekonomik hedefleri de ele geçirdiği görülmektedir (Hopkins, Nechupurenko, & Santora, 2022).

Rus vatandaşlarının bu bölgelerde yoğun olarak bulunması ve ayrılıkçı hareketlerin başından beri desteklenmesi konusunda sözlü olarak destek veren ve Rusya Federasyonu yanında yer alan Kuzey Kore ve Suriye gibi ülkeler sonunda bu bölgelerin bağımsızlığını tanıdıklarını resmi olarak ilan etmişlerdir (CNN Türk, 2022). Bununla birlikte 2014 yılında Rusya Federasyonu tarafından

Kırım'ın ilhakı hareketi de göz önüne alınarak, Rus Federasyonu'nun yürütmekte olduğu ve içinde bir silah olarak göç olgusunun da bulunduğu hibrit savaşın bu bölgelerde başarılı olduğu sonucuna varılabilir. Bu göç ve iç göçe dayalı hibrit savaşın ekonomik, güvenlik, demografik, politik pek çok yönünün bulunduğu özellikle dikkat edilecek bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda bir örnek olarak özellikle Ukrayna'nın doğusunda bulunan ayrılıkçı güçlerin kullandığı ve "Rus pasaportu alın ve anavatanı buraya davet edin" gibi yazılar barındıran bazı pankartlar, basit anlamda bütün bu hibrit göç savaşını açıklar niteliktedir (Gridina & Kasyanova, 2019). Son olarak Ekim 2022 tarihinde Rusya Federasyonu Ukrayna'dan ilhak ettiği Donetsk, Luhansk bölgelerine ilaveten, Herson ve Zaporijya bölgelerini de ilhak ederek sıkıyönetim ilan etmiştir (Euronews, 2022).

Ukrayna olayı da dikkate alınarak, ilerleyen günlerde göçün bir silah olarak kullanımı farklı coğrafyalarda farklı şekillerde yer almaya devam edecek gibi görünmektedir. Rusya Federasyonu'nun Ukrayna işgalini başlatmasının hemen ardından gözler, yine aynı şekilde göçle, toprak hakkında aidiyet iddiasıyla ve halkın menşei anlamında benzer problemleri yaşamakta olan Çin- Tayvan gerilimine çevrilmiştir. Çin'in asli iddialarından bir tanesi, Tayvan'daki ilk yerleşimcilerin Çin'in güneyinden gelmiş olan Austronesian kabile halkı olduğu ve çok eski bir tarihi keşif kaydı iddiasının sonucu olarak göç ve toprak aidiyeti anlamında Çin'in Tayvan üzerindeki hâkimiyetini MS 239 yılına kadar götürmekte olduğudur (Biber, 2021). Türkiye özelinde bu konunun önemli iki yönü, son zamanlarda gerek iç, gerekse dış kamuoyunda tartışmalara sebep olmaktadır. Bu çalışmada, konunun ilk yönü olarak Türkiye'nin fail gösterilmeye çalışıldığı, göçü tasarlayarak Avrupa Birliği'ne karşı kullanıyor olduğu iddiası hâlihazırda ele alınmıştır. Bu noktada Türkiye'nin bu ithamlardan kurtulmak adına, kendi tezlerini iyileştirerek ve yoğun bir biçimde göçü yönetmeye çalıştığını daha fazla duyurmak anlamında çalışmalarını derinleştirerek çoğaltması gerekmektedir. Bu anlamda bir örnek olarak Suriye'nin kuzeyinde, kendilerine karşı göç silahının kullanıldığını iddia eden bazı devletlerin desteği ve himayesi ile PKK/PYD'nin etnik temizlik yoluyla göçü bir silah olarak kullandığı pek çok uluslararası insan hakları gözlem kurumu ve medya tarafından belgelenmiş durumdadır (Amnesty, 2015; Altuntaş, 2019; Basri, 2015). Bu durum ise, Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacıların çoğunun asiste edilerek onurlu ve güvenli geri dönüşlerini engellemekte ve Avrupa Birliği tarafından ileri sürülen Türkiye'nin göçü Avrupa'ya yönlendirdiği iddialarını meydana getirmektedir.

Konunun ikinci yönü ise, son günlerde tartışılmaya başlanan sığınmacı nüfusunun bazı illerde Türk vatandaşlarının sayısını geçtiği ve özellikle Hatay gibi hassas illerde, ileride bir problem yaşanmaması adına gerekli tüm tedbirlerin ve gelecek adına planların göç yönetimi çerçevesinde hızlıca gerçekleştirilmesi gerekliliğidir. Türkiye'nin yakın coğrafyasına bakıldığında gerek siyasi krizlerin çokluğu gerek artan krizler ve iklim değişiklikleri, gerekse özellikle son yıllarda göç akınları için Türkiye'nin hem bir hedef ülke haline gelmesi, hem de transit geçiş ülkesi olması nedeniyle, başka sıkıntılar yaşamamak adına tüm yönleriyle göç yönetiminin, çok daha fazla güçlendirilmesi gerekliliği karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Euronews (2022). <https://tr.euronews.com/2022/09/30/rusya-ukraynada-dort-bolgeyi-ilhak-ediyor-bolgenin-ic-dinamikleriyle-iligili-bilmeniz-gerek-adresinden> alınmıştır.
- Adamson, F., and Tsourapas, G. (2019). Migration Diplomacy in World Politics. *International Studies Perspectives*, 113-128.
- Aksay, H. (2014). T24. <https://t24.com.tr/yazarlar/hakan-aksay/ukrayna-yazilari-3-moskova-ataktakiev-caresiz,9057> adresinden alınmıştır.
- Aktürk, Ş. (2022). AA. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sebepleri-ve-sonuclariyla-rusya-nin-ukraynaya-isgali/2512248> adresinden alınmıştır.
- Altuntaş, A. (2019). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isvec-asuri-federasyonu-baskani-hermez-ypg-etnik-temizlik-yapiyor/1606581> adresinden alınmıştır.
- Amnesty. (2015). <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/10/syria-us-allys-razing-of-villages-amounts-to-war-crimes/> adresinden alınmıştır.
- Anadolu Ajansı. (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kirim-tatar-surgununun-76-yili/1843825> adresinden alınmıştır
- Baharççek, A., ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri. *Akademik Bakış*, 29-47.
- Basri, A. A. (2015). MiddleEast monitor. <https://www.middleeastmonitor.com/20150621-is-there-systematic-ethnic-cleansing-by-kurds-in-north-east-syria/> adresinden alınmıştır
- Bates, T. (2015). Ukraine's fraught relationship with Russia: A brief history. [theweek: https://theweek.com/articles/449691/ukraines-fraught-relationship-russia-brief-history](https://theweek.com/articles/449691/ukraines-fraught-relationship-russia-brief-history) adresinden alınmıştır
- Biber, A. B. (2021). TRThaber. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/uzak-dogunun-yakin-savasi-5-soruda-cin-tayvan-gerilimi-615850.html> adresinden alınmıştır
- Carter, J. (1982). Public Papers of the President of United States. J. Carter içinde, Public Papers of the President of United States. (s. 2693). Washington: United States Government Printing Office.
- CNNTürk. (2022). <https://www.cnnturk.com/dunya/rusya/luhansk-ve-donetski-tanidilar-o-ulkeden-rusyaya-destek> adresinden alınmıştır.
- Eliaçık, Z. (2021). Türkiye'de Göçün Geleceği. Setav: <https://www.setav.org/turkiyede-gocun-gelecegi/> adresinden alınmıştır.
- Ergün, O., ve Kurban, V. (2021). Ukrayna'dan Azerbaycan'a Liminal Siyaset ve Rusya. *İnsan Ve Toplum Bilimlerinde Akademik Çalışmalar*, 81-101.
- Euronews. (2022). <https://tr.euronews.com/2022/02/24/vladimir-putin-in-ukrayna-y-isgalinin-arkas-ndaki-gercek-ne> adresinden alınmıştır.
- Ferro, M. (1998). Sovyet Rejiminin Milliyetler Politikası. *J. Leca içinde, Uluslar ve Milliyetçilik* (s. 141-143). İstanbul: Metis.
- Friman, H. R. (1993). Side-Payments Versus Security Cards: Domestic Bargaining Tactics in International Economic Negotiations. *International Organization*, 47(3), 387-410.
- Greenhill, K. M. (2008). Strategic Engineered Migration as a Weapon of War. *Civil Wars*, 6-21.
- Greenhill, K. M. (2010). Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion. *Strategic Insights*, 117-158.
- Greenhill, K. M. (2016). Migration as a Weapon in Theory and in Practice. *Military Review*, 23-36.
- Gridina, İ., and Kasyanova, M. (2019). Russia's Migration Weapon Against Ukraine: A Socio-Cultural Dimension. *Political Philosophy*, 5(163), 34-40.
- Grigas, A. (2019). Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/russia-eastern-ukraine-passportization-citizenship-by-agnia-grigas-2019-05> adresinden alınmıştır.
- Hacıoğlu, N. (2021). Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-kirimi-resmen-ilhak-etti-26054693> adresinden alınmıştır.
- Hall, B., Fleming, S., and Shotter, J. (2021). FinancialTimes. <https://www.ft.com/content/83ece7e4-cc71-45b5-8db7-766066215612> adresinden alınmıştır.
- Hamzaoğlu, H. (2020). Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini Ve Yakın Çevre Kavramı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 281-299.

- Holokost Ansiklopedisi. (2022). encyclopedia. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/pogroms> adresinden alınmıştır.
- Hopkins, V., Nechupurenko, I., and Santora, M. (2022). NyTimes. <https://www.nytimes.com/2022/05/16/world/europe/azovstal-mariupol.html> adresinden alınmıştır.
- Inwood, J. (2022). BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62048667> adresinden alınmıştır.
- Jennequin, A. (2020). Turkey and the Weaponization of Syrian Refugees. Brussels: Brussels International Center.
- Kami, H. (2018). *Diplomacy Meets Migration: US Relations with Cuba during the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karakaya, İ., ve Çelik, M. T. (2022). Rusya Dış Politikasında “Ukrayna” Faktörü/İmgesi ve Rusya-Ukrayna İlişkileri. Salih Yılmaz, Şeref Ateş, Victoria Bilge Yılmaz, Mücahit Küçük Yılmaz ve Metin Kıratlı (Ed.), Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya içinde (343 – 374). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karakaya, İ. ve Nazari, M. İ. (2022). Afganistan’da Taliban İktidarı Dönemleri (1996 – 2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 143 – 169.
- Kaya, A. (2021). Migration as a Leverage Tool in International Relations: Turkey as a Case Study. *Uluslararası İlişkiler*, 1-19.
- Kirby, P. (2022). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60508022> adresinden alınmıştır
- Kotoulas, I., and Pustzai, W. (2020). *Migration as a Weapon Turkey’s Hybrid Warfare Against the European Union*. Athens: Foreign Affairs Institute.
- Maas-Albert, K. (2020). Çürük temel: AB Göç ve Sığınma Paktının Belkemiği Olarak Dışsallaştırma. Heinrich Böll Stiftung: <https://tr.boell.org/tr/2020/10/12/curuk-temel-ab-goc-ve-siginma-paktinin-belkemigi-olarak-dissallastirma> adresinden alınmıştır
- Malit, F., and Tsourapas, G. (2021). Weapons of the Weak? South–South Migration and Power Politics in the Philippines–GCC Corridor. *Global Studies Quarterly*, 1-11.
- NewyorkTimes. (1976). <https://www.nytimes.com/1976/07/29/archives/britain-severs-ties-withuganda.html> adresinden alınmıştır
- Özcan, K. (2001). <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/35581.pdf> adresinden alınmıştır
- Özel, M. S. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 99-122.
- Patel, H. (1972). General Amin and the Indian Exodus from Uganda. *A Journal of Opinion*, 12-21.
- Paul, T. V. (1996). *Asymmetric Conflicts War Initiation by Weaker Powers*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Peters, A. (2019). <https://www.ejiltalk.org/passportisation-risks-for-international-law-and-stability-part-two/> adresinden alınmıştır
- Polat, G. (2014). 1943-1944 Yıllarında Sovyetler Birliğinden Sürgün Edilen Halkların Sürgününün Ve Geri Dönüş Düzenlemelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi; Ahıska, Kırım Ve Karaçay-Malkar Sürgünleri Örnekleri. Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Pykhalov, I. (2011). Law of 5 Spikelets. 03 24, 2022 tarihinde https://www.terrahumana.ru/arhiv/11_04/11_04_20.pdf adresinden alındı
- Rawlence, B. (2016). nytimes. <https://www.nytimes.com/2016/05/17/opinion/refugees-shouldnt-be-bargaining-chips.html> adresinden alınmıştır.
- Ray, M. (2022). Britannica. <https://www.britannica.com/event/Soviet-invasion-of-Afghanistan> adresinden alınmıştır.
- Sabah. (2014). <https://www.sabah.com.tr/dunya/donetsk-ve-lugansk-cumhuriyetleri-birlesti-2781247> adresinden alınmıştır.
- Sayın, A. (2021). BBC. <https://www.bbc.com/turkce/58554007> adresinden alınmıştır
- Sliwinski, M. (1989). Afghanistan the Decimation of People. *Orbis*, 39-56.
- Sönmez, A. (2011). Putin Yönetimi’nin Güney Kafkasya Politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 95-116.

- Steger, N. D. (2017). calhoun.nps.edu. https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/56815/17Dec_Steger_Nathan.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alınmıştır.
- Sürgün. (2018). <https://www.surgun.org/1944-surgunu/5-kirim-turklerinin-surgunu-ve-milli-mucadele-hareketi-1944-1990> adresinden alınmıştır.
- Şemşit, S. (2010). Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi Ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları. deu: <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/12134/280760.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alınmıştır.
- Şenyuva, Ö. (2020). Turkey's Two-Level Game in the Refugee Dispute with the EU. Gmfus: <https://www.gmfus.org/news/turkeys-two-level-game-refugee-dispute-eu> adresinden alınmıştır.
- Tazefidan, K. (2021). Sosyolojik Açıdan Güvenlik Kavramını Yeniden Okumak: Küreselleşme, Göç, Covid-19 ve Farklılaşan Güvenlik Algısı. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 73-98.
- Teitelbaum, M. S. (1984). Immigration, refugees, and Foreign Policy. *International Organization*, 429 - 450.
- The Ukrainian History and Education Center. (2022). ukrhec. <https://www.ukrhec.org/news/stand-with-ukraine> adresinden alınmıştır
- Tokitay. (2022). <https://tokitay.ru/tr/ukaz-sem-vosem-zachem-sozdavalsya-i-kak-rabotal-zakon-otreh-koloskah.html> adresinden alınmıştır.
- Tuhal, C. (2022). <https://www.odatv4.com/siyaset/lenin-in-ukrayna-si-ne-putin-in-ukraynasi-ne-230914> adresinden alınmıştır.
- TürkiyeGazetesi. (2015). <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/138348.aspx> adresinden alınmıştır.
- Uyaniker, H. B. (2017). Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya Ukrayna Uzlaşmazlığı: Sebepler Ve Sonuçlar. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/59031/yokAcikBilim_10157702.pdf?sequence=1 adresinden alınmıştır.
- Weiner, M. (1996). Bad Neighbors, Bad Neighborhoods: An Inquiry into the Causes of Refugee Flows. *International Security*, 5-42.
- Yavuz, T. (2021). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynada-holodomor-trajedisinin-kurbanlari-anildi/2432398> adresinden alınmıştır
- Yekelchik, S. (2007). *Ukraine Birth of a Modern Nation*. Newyork: Oxford University Press.

ENDÜSTRİ 4.0 VE PLATFORM ÇALIşMA: NİTELİĞİ, FIRSATLARI VE ZORLUKLARI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Ayşıl KABAĞI*

ÖZET

Endüstri 4.0 çalışma ilişkilerinde önemli bir dönüşümü tetiklemiştir. Devrim, hızla ilerleyerek işgücü piyasasında yeni ihtiyaçları ve yeni çalışma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni çalışma biçimlerinden biri de platform çalışmadır. Platform çalışma, emek piyasasında uygulaması gün geçtikçe artan bir çalışma biçimidir. Çalışanları ve müşterileri internet ortamında buluşturan platform çalışmanın sahip olduğu nitelik işletmeleri ve çalışanları pek çok açıdan etkilemektedir. Öyle ki platform çalışma çalışanlar ve işverenler için önemli fırsatların yanında ciddi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yapılan çalışmanın amacı tarihsel sürece de değinerek platform çalışmanın niteliğini anlamak, ortaya çıkardığı fırsatları ve zorlukları tanımlamaktır. Bu çalışma mevcut literatürden faydalanılarak hazırlanmış derleme türünde bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Yeni İstihdam Biçimleri, Platform Çalışma.

INDUSTRY 4.0 AND PLATFORM WORK: AN ASSESSMENT WITHIN SCOPE OF ITS NATURE, OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

ABSTACT

Industry 4.0 has triggered an important transformation in labor relations. The revolution which is advancing rapidly, revealing new needs and new ways of working in the labor market. One of these new ways of working is platform work. Platform work is a form of work that being implemented in the labor market is increasing day by day. The nature of working as a platform, which brings employees and customers together on the internet, affects businesses and employees in many ways. So that, platform work brings important opportunities as well as serious challenges for employees and employers. The aim of the study is to understand the nature of platform work, to describe the opportunities and challenges it creates, by referring to the historical process. This study is a compilation type of study which is prepared and imposed on existing literature.

Keywords: Industry 4.0, New Forms of Employment, Platform Work.

1. GİRİş

Çalışma yaşamı oldukça dinamik bir niteliğe sahiptir ve dönüşüme hazır durumdadır. Bu nedenledir ki geçmişten günümüze kadar gerçekteşen tüm endüstri devrimleri ile çalışmanın anlamında ve çalışma biçimlerinde değişimler gözlemlenmiştir. Nitekim Endüstri 4.0 da çalışma yaşamında önemli bir dönüşüme neden olmuştur.

Endüstri 4.0'da teknolojik gelişme ve dijitalleşme, yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki teknolojik gelişme ve dijitalleşme, çalışma yaşamının

* Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, aysilkabakci@ktu.edu.tr, 0000-0002-7793-5731

bugününü ve geleceğini şekillendiren dönüştürücü bir güce sahiptir (Cantarella vd., 2019: 2). Çalışma yaşamı üzerinde dönüştürücü bir gücü olan başka bir etken de internet kullanımının artmasıdır. Datareportal'ın "Digital in 2018" raporuna göre 2018 yılında internet kullanımı %7, 2019 yılında %9,1 oranında artış göstermiştir. Bu durum toplam nüfusun %57'sinin internet kullanıcısı olduğunu göstermektedir. 2020 yılı itibariyle bu oran %59'a, 2022 yılı itibariyle %62,5'e çıkmıştır (Kemp, 2018; 2019; 2020; 2022). İnternet kullanımının artması, geleneksel çalışma biçiminin dışına çıkılarak yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkarılması ve bu çalışma biçimlerinde istihdam edilecek bireylere ulaşılması açısından ciddi önem arz etmektedir.

Bu çalışma Endüstri 4.0 ile birlikte iş gücü piyasasında uygulaması artan platform çalışmanın niteliğini, fırsatlarını ve zorluklarını ele almaktadır. Çalışmanın birinci kısmında Endüstri 4.0'ın tarihsel arka planı özet bir bakışla ele alınacak, devamında Endüstri 4.0 ve çalışma yaşamı üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci kısmında ise platform çalışma kavramına açıklık getirilecek, bu yeni çalışma biçiminin ortaya çıkardığı fırsatlar ve zorluklar değerlendirilecektir.

2. ENDÜSTRİ 4.0 VE TARİHSEL ARKA PLAN

1800'lü yıllardan bugüne kadar uzanan süreçte ekonomik ve sosyal politikalar, siyasi gelişmeler ve endüstri devrimleri, çalışma hayatını şekillendiren en önemli faktörlerden olmuştur. Çalışma yaşamı tarihi günümüze kadar dört endüstri devrimine tanık olmuş; her bir devrimde makineleşmenin, küreselleşmenin, dijitalleşmenin ve esnekleşmenin etkileri önemli ölçüde hissedilmiştir. 1800'lü yıllarda İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi ile çalışma yaşamında büyük bir dönüşüm meydana gelmiştir. 18. yüzyılda tarihteki ilk endüstri devrimi olarak kabul edilen ve buharlı makinenin icadıyla anılan devrim ile makineler emek ve hayvan gücüyle yer değiştirmiş, mekanik üretim tesisleri kurulmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ekonomide seri üretimin hâkim üretim yöntemi olması, elektrik enerjisinin, telefon ve telgraf kullanımının yaygınlaşması ile Taylorizm¹ felsefesinin hâkim olduğu 2. endüstri devrimi yaşanmıştır. 20. Yüzyılda ise dijitalleşme ve internetin gelişimi beraberinde 3. Endüstri devrimini (Endüstri 3.0) getirmiştir. Endüstri 3.0 analogdan dijitale geçiş, küreselleşme, internetin gelişimi ve üretim süreçlerinin otomasyonu ile anılmaktadır (Fırat ve Fırat, 2017: 212). Nihayet 21. yüzyıla gelindiğinde Endüstri 4.0'dan söz edilmeye başlanmıştır. Endüstri 4.0 kavramı ilk kez 2011 yılında Almanya'da gerçekleştirilen Hanover Fuarında kullanılmıştır. Daha sonra devrim, endüstri alanında yapılan fuarlarda, hükümet destekli projelerde ve konferanslarda adından söz ettirmiştir. Almanya'nın Endüstri 4.0'ı "yüksek teknoloji stratejisinin en önemli girişimlerinden biri" olarak tanımlamasından bu yana bu konudaki tartışmalar artmış, akademik çalışmaların önü açılmıştır (Hermann vd., 2016: 3; Schwab, 2017: 16).

Dünyayı bugüne kadar gerçekleşen tüm endüstri devrimlerinden daha hızlı etkisi altına alan Endüstri 4.0, "Vasıfsız iş gücü gerektiren işleri otomasyonlaştırarak vasıflı işlerde uzmanlaşarak katma değer yaratma devrimidir". Devrim üretimle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içinde olan tüm birimlerin ortak çalışmasını, yazılım ve bilişim teknolojilerinin birbiri ile bütünleşmiş halde olmasını amaçlar (Şener ve Eleveli, 2017: 26). Endüstri 4.0'da tam zamanında üretim felsefesi hâkimdir, müşteri odaklı olmak esastır ve üretimde stoklama yapılmaz (Davutoğlu vd., 2017: 557).

¹ "Frederick W. Taylor' un görüşleri literatürde "Taylorizm" olarak adlandırılmaktadır. Taylorizm, genel olarak Taylor' un yönetim alanındaki tüm düşüncelerine verilen isimdir. Daha özel olarak, Taylorizm, bir organizasyonda mühendis ve uzmanların teknik standartları ve iş standartlarını formüle etmesini önerir. İşçilerin yapması gereken sadece kendilerine verilen görevleri yapmak ve konulan teknik ve iş standartlarını izlemektir." (Can Aktan, 2011: 391).

Endüstri 4.0 sahip olduğu küresel imkânlar gereği birçok potansiyeli içinde barındırmaktadır. Bu potansiyeller (Kagermann vd., 2013: 15- 16):

- Bireysel müşteri ihtiyaçlarına cevap verme,
- Esneklik,
- Karar optimizasyonu,
- Kaynak verimliliği ve kaynak etkinliği,
- Yeni iş ve hizmetler,
- Değer ve fırsat yaratma,
- İş yerinde demografik farklılıklara yanıt verme,
- İş yaşam dengesi sağlama olarak sıralanabilir.

Devrimin ana bileşenleri; siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti ve akıllı fabrikalardır. Bununla birlikte servislerin interneti, akıllı ürünler, büyük veri, artırılmış gerçeklik, 3D yazıcılar, otonom robotlar, simülasyon, sistem entegrasyonu ve bulut teknolojileri de Endüstri 4.0'ın diğer bileşenlerindedir (Fırat ve Fırat, 2017: 212, 213; Davutoğlu vd., 2017: 551; Özışık, ve Erdil Şahin, 2022: 85).

Endüstri 4.0'ın temel özellikleri; hız, sistem etkisi, genişlik ve derinlik olmak üzere üç ana başlıkta gruplandırılmıştır. Buna göre devrim önceki endüstri devrimlerinin aksine büyük bir hızla ilerlemekte, dönüşüm hiç olmadığı kadar hızlı yayılmaktadır. Öyle ki günümüzde yoğun biçimde kullanılan Airbnb, Uber gibi platformların geçmişinin çok da eskiye dayanmadığı bilinmektedir. Aynı zamanda Endüstri 4.0 ile birlikte bütünsel bir sistem dönüşümü yaşanması öngörülmektedir. Bu dönüşüm işletmeler, sektörler ve devletlerin de içinde bulunduğu çok geniş bir alanda gerçekleşecektir. Son olarak Endüstri 4.0 dijital dönüşümün üzerinde yükselmekte, çalışma yaşamına ve topluma yeni değerler katmakta, kuşaklar arası farklılıkları belirgin hale getirmektedir (Fırat ve Fırat, 2017: 213; Schwab, 2017: 18).

2.1. BEKLENTİLER, ÇALIŞMA ALANLARI VE YENİ İSTİHDAM MODELLERİ

Endüstri 4.0 çalışma hayatında birtakım beklentileri beraberinde getirmiştir. Endüstri 4.0'ın beklenen etkileri, istihdam, sürdürülebilir rekabet, toplumsal- çevresel inovasyon, araştırma ve geliştirme faaliyetleri gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan yeni çalışma biçimleriyle bazı alanlarda istihdamın artması ve işsizliğin azalması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre devrim ile yeni istihdam alanlarının ihtiyaç duyduğu eğitsel faaliyetler gerçekleştirilecek, toplumsal başarıda artış görülecektir. Bununla birlikte yeni çalışma biçimleri en az kaynakla en fazla üretimi mümkün kılacak, bu sayede doğa tahribatı en aza indirilecektir. Aynı zamanda müşteri taleplerine hızlı cevap verebilmek için inovasyon, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilecektir. Yine Endüstri 4.0'da sistemlerin denetiminin kolaylaşması, sistem ve bileşenlerin öz farkındalık kazanması, verimliliğin artması, üretimde esnekliğin artması, müşteri memnuniyetinin artması, üretim ve hizmet maliyetinin düşmesi gibi beklentiler söz konusudur (Bağcı, 2018: 126-129; Selek, 2016).

Beklentiler gibi zorluklar da Endüstri 4.0 için öngörülebilir durumdadır. Ağa bağlı imalat, Endüstri 4.0'ın en önemli zorluklarından. Bu bağlamda şirketler ve devletler, standart referanslar oluşturmak amacıyla iş birliği yapmaya mecbur bırakılacaktır. Endüstri 4.0 ile yeni yetkinlik ve becerilere sahip insan gücüne ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla mevcut ihtiyaçlara cevap verebilecek bilgi ve beceriye yönelik eğitimler kaçınılmaz hale gelecektir. Görülmektedir ki eğitim faaliyetleri aynı anda olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Verilecek eğitimler ile bireylerin vasfı ve yetkinliği arttırılacak, ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü yetiştirilecektir. Ne var ki eğitim faaliyetlerinin maddi

yükü ve zaman maliyeti bu süreci zorlu hale getirecektir (Bağcı, 2018: 128; Baysal, 2015'ten akt. Soylu, 2018: 49).

Endüstri 4.0 ile birlikte yeni çalışma alanları ve meslekler ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları; endüstriyel yazılım programcılığı, endüstriyel veri analiz uzmanlığı, robot koordinatörlüğü, robot programcılığı ve tamirciliği, üretim teknolojileri uzmanlığı, akıllı şehir planlayıcılığı, ürün tasarımcılığı ve üreticiliği olarak sıralanabilir (Şener ve Elevli, 2017: 30, 33). Görüldüğü üzere yeni çalışma alanları ve yeni meslek kolları iş gücü piyasasında eğitimi zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla eğitimin önemi artmakta, vasıfsız işler robotik sistemlere devredilmekte ve vasıflı işler önem kazanmaktadır.

Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan yeni iş modellerini dört başlıkta kategorize etmek mümkündür. Bunlar (Soylu, 2018: 49- 51; Şimşek, 2023):

Hizmet Sektörü Tabanlı İş Modeli: Endüstri 4.0 ile birlikte hâkim satış modeli varlığın satışından hizmetin satışına geçmiştir. Öyle ki geleneksel modelde süreç, makinenin satışı ve satış sonrası sürecinden oluşmaktayken; hizmet sektörü odaklı iş modelinde makinenin işlevinin satışa sunulması söz konudur. Dolayısıyla makineden satış geliri değil kullanım geliri elde edilmektedir. Bu yeni iş modeli ile müşterilere esnek ve ölçeklendirilebilir çözümler sunulmaktadır. Öyle ki müşteriler ihtiyaç duyduklarında hizmeti belli bir süre için satın alabilmektedirler. Bununla birlikte hizmet sektörü odaklı iş modeli işletmelere rekabet gücü kazandırmakta, geliri sürekli hale getirmekte ve müşterilere daha iyi hizmet verilmesini sağlamaktadır.

Fikri Mülkiyet Hakları Tabanlı İş Modelleri: Geleneksel iş modellerinden farklı olarak fikri mülkiyet hakları tabanlı iş modelinde yenilenen gelir artırma yöntemi söz konusudur. Yazılım ve verilerin kullanımı bu iş modelinin temelini oluşturmaktadır. Bu iş modelinde uzmanlık sahibi işletmeler, uzmanlık ve deneyime sahip olmayan işletmelere rehberlik ederek bilgilerini gelire çevirebilmekte; verilerini analiz ederek değerli bilgilere dönüştürebilmektedirler.

Veri Tabanlı İş Modelleri: Veri tabanlı iş modellerinin temelinde çeşitli kaynaklardan sağlanan verilerin akıllı algoritmalar ve yapay zekâ destekli veri analizi teknikleriyle yorumlanması, bu sayede gözlem yoluyla elde edilemeyecek bilgilere ulaşılması ve bu bilgilerin ekonomik açıdan anlamlı çıktılara dönüştürülmesi bulunmaktadır. Bu yeni iş modeli işletmelerin etkili kararlar almasına, müşterilere daha fazla değer sunmasına ve yeni iş modellerinin keşfedilmesine olanak sağlayacaktır.

Platform Tabanlı İş Modelleri: Bir pazar yeri olarak platform, pazara konu olan tarafların birbirleri ile etkileşim halinde olmasını sağlayan bir araçtır. Platformlar işletmelerin müşteri odaklı, esnek ve verimli bir hizmet sağlamasını mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda platformlar, belli bir kalite seviyesine ulaşılmasına, bu sayede pazara sunulan mal ve hizmetin katma değerinin artırılmasına olanak sağlar.

3. PLATFORM ÇALIŞMA: NİTELİĞİ FIRSATLARI VE ZORLUKLARI

Platform çalışma giderek daha fazla tercih edilen bir çalışma biçimi haline gelmektedir. Bu çalışma biçimi birçok özelliği ile geleneksel çalışma biçimlerinden farklılaşmaktadır. Platform çalışma sahip olduğu özellikler nedeniyle çalışanlar, işverenler ve müşterilerin içinde bulunduğu büyük bir kitleyi etkilemekte, birçok fırsatı ve zorluğu beraberinde getirmektedir.

3.1. PLATFORM ÇALIŞMA

Platform çalışma, “bir uygulama veya web sitesi aracılığıyla belli işlerin, görevlerin, hizmet ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için çalışanlar ile müşterilerin eşleştirilmesi mantığına

dayanmaktadır” (OECD, 2019: 52). Platform çalışmada bireylerin ya da kuruluşların belli sorunlarını gidermek amacıyla diğer birey ve kuruluşlara erişimini sağlamak veya ücret karşılığı hizmet sunmak için dijital bir platformdan yararlanılmaktadır. Bu çalışma biçiminin temel özellikleri; işin çevrimiçi platform aracılığıyla organize edilmesi, iş ilişkisinde üç tarafın bulunması, belirli görevlerin yerine getirilmesinin amaçlanması, talep üzerine hizmet verilmesi ve işin görevlere ayrılmasıdır (Eurofound, 2018: 9). Platform çalışma biçiminde üretimin müşteri odaklı olması esastır (Soylu, 2018: 46).

Platform çalışma günümüzde önemli bir gelir kaynağıdır. Bununla birlikte platform çalışma yapanlar bu çalışma biçiminin toplam gelirlerinin ne kadarını kapsayacağı konusunda karar verici konumdadır. Üç grup platform çalışan vardır. Bunlar (Pesole vd.,2018: 21):

Asıl iş olarak platform çalışanlar: Gelirlerinin %50 ya da daha fazlasını platform çalışmadan sağlayıp haftanın 20 saatinden fazlasını platform çalışma yaparak geçirenlerdir.

Asıl işi platform çalışma olmayanlar: Gelirlerinin %25- %49’unu platform çalışmadan sağlayıp haftanın 20 saatinden fazlasını platform çalışma yaparak geçirenlerdir.

Diğer: Platform çalışma yapan fakat gelirleri üzerinden herhangi bir yüzde ya da bir saat sınırlamasına dâhil olmayanlardır.

Dijital platformlar müşteriler ve servis sağlayanlar arasında sunulan işlere ya da hizmetlere aracılık etmektedir. Dolayısıyla platform çalışma ilişkisinde üç taraf bulunmaktadır. Bunlar; müşteriler, aracı kurumlar ve çalışanlardır. Dijital çalışma platformları birçok yönden birbirinden ayrılmaktadır fakat temelde üç işlevleri ortaktır. Bunlar (ILO, 2018: 2):

- Çalışanların müşteriler ile eşleştirilmesi,
- Ödeme karşılığında iş teslimini sağlayan dijital bir aracı platformun varlığı,
- Başarılı olanın ödüllendirildiği ve kötü davranışların teşvik edilmediği yönetim kurallarıdır.

Bununla birlikte; işin çevrimiçi platform aracılığıyla organize edilmesi, belirli görevlerin yerine getirilmesinin amaçlanması, talep üzerine hizmet verilmesi, işin dış kaynak kullanılarak yapılması ve işin görevlere ayrılması da platform çalışmanın işlevlerindedir (Eurofound, 2018: 9).

Literatürde farklı bir kaynak platform çalışmanın dört temel özelliğini sıralamıştır. Bunlardan ilki platform çalışmanın dış üreticiler ve tüketiciler arasında etkileşimi mümkün kılmasıdır. İkincisi bu iş organizasyonunun ağırlıklı olarak mikro görevleri içermesidir. Platform çalışmanın üçüncü özelliği ise bu tür çalışma yapanların genellikle serbest çalışan statüsünde sayılmasıdır. Bu durum platformlar için vergi avantajı sağlamakta ve yasal yükleri hafifletmektedir. Son olarak çoğu platform çalışmanın başarısı maliyetin düşük olması ve işçiliğin hızlı ölçeklendirilebilmesine dayanmaktadır. Bununla birlikte platformlarda sağlanan dijital güven alt yapısı, yasal tüketici korumasının bir ikamesi olarak görülmektedir (Howcroft and Kareborn, 2018: 23, 24).

Platform çalışmada “iş” veya “hizmet” kavramından çok “görev” kavramına odaklanılmaktadır. Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi’ne göre platform aracılığıyla sağlanan görevler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Pesole vd.,2018: 35, 36):

Çevrimiçi ofis ve veri girişi görevleri: Müşteri hizmetleri, veri girişi, transkripsiyon.

Çevrimiçi profesyonel hizmetler: Muhasebe, hukuk, proje yönetimi.

Çevrimiçi yaratıcılık ve multimedya çalışması: Animasyon, grafik tasarım, fotoğraf düzenleme.

Çevrimiçi satış pazarlama desteği: Potansiyel müşteri oluşturma, reklam, sosyal medya yönetimi, arama motoru optimizasyonu.

Çevrimiçi yazılım geliştirme ve teknoloji çalışmaları: Veri bilimi, oyun geliştirme, program geliştirme.

Çevrimiçi yazı işleri: Makale yazma, metin yazarlığı, redaksiyon, çeviri.

Çevrimiçi mikro görevler: Nesne sınıflandırması, etiketleme, içerik incelemesi, web sitesi, geri bildirim.

Etkileşim hizmetleri: Dil öğrenimi, çevrimiçi dersler, etkileşimli danışma.

Ulaşım ve teslimat hizmetleri: Araç kullanımı, ürün teslimi, taşınma hizmetleri.

Yerinde hizmetler: Kat hizmetleri, güzellik hizmetleri, fotoğraf hizmetleri.

Yerinde yardımcı hizmetler: Temizlik hizmetleri, kısa süreli konaklama hizmetleri.

Uluslararası Çalışma Örgütü dijital platformları web tabanlı görevler ve konum tabanlı görevler olmak üzere iki ana grupta sınıflandırmıştır. Her iki grupta kendi içinde seçili kişilere verilen görevler ve kitlelere verilen görevler olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Web tabanlı görevlerden seçili kişilere verilen görevler serbest pazar; kitlelere verilen görevler ise rekabete dayalı yaratıcı görevler ve mikro görevlerdir. Bununla birlikte konum tabanlı görevlerden seçili kişilere verilen görevler konaklama, ulaşım, teslimat ve ev hizmetleriyken; kitlelere verilen görevler yerel mikro görevlerdir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sınıflandırması Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Platform Çalışma Biçimleri

Dijital Çalışma Platformu			
Web Tabanlı Görevler		Konum Tabanlı Görevler	
Seçili kişilere verilen	Kitlelere verilen	Seçili kişilere verilen	Kitlelere verilen
Serbest pazar	Rekabete dayalı yaratıcı görevler	Konaklama	Yerel mikro görevler
	Mikro görevler	Ulaşım- ulaştırma	
		Ev hizmetleri	

Kaynak: Berg vd., 2018: 4

Web tabanlı ve seçili kişilere verilen görevlerden serbest pazar, serbest çalışma platformlarını ifade etmektedir ve Upwork, Freelancer.com gibi platformlar bu türe örnek gösterilebilir. Bununla birlikte kitlelere verilen görevlerden rekabete dayalı görevlerin gerçekteşirildiği bazı platformlar 99designs, Jovoto, Quirky; mikro görevlerin gerçekteşirildiği platformlar ise, Amazon MTurk, Clickworker ve Crowdfunder platformlarıdır (Schmidt, 2017: 7).

Konum tabanlı ve seçili kişilere verilen görevlerden konaklama kategorisine, Airbnb, ulaşım ve ulaştırma kategorisine Uber, Lyft, Lieferando, Instacart, ev hizmetleri kategorisine ise Taskrabit,

Helpling, Kaufmich.com gibi platformlar örnek gösterilebilir. Konum tabanlı görevlerde kitlelere verilen görevlerden olan yerel mikro görevler ise App-jober ve Streetsport gibi platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda günümüzde büyük kitleler tarafından bilinen ve kullanılan App- Store, iTunes, Spotify, Netflix, Facebook, Youtube, Google Search, Yelp gibi platformlar da platform çalışmanın araçlarındandır (Schmidt, 2017: 6,7).

3.2. PLATFORM ÇALIŞMANIN FIRSATLARI

Çalışma yaşamında hızla büyüyen ve büyük ölçüde erişilebilir olan dijital emek platformları iş yaşamının geleceği olarak görülmektedir (Schmidt, 2017:3). Platform çalışma geleneksel çalışma biçimlerinden farklıdır ve bu çalışma biçiminin önemli fırsatlar barındırdığı bilinmektedir. Platform çalışmada işverenin yasal yüklerinin ve vergi yükünün hafiflemesi iş sürecini daha kazançlı hale getirmektedir. Bu çalışma biçiminde iş bölümü ilkesinin etkin bir şekilde işlemesi nedeniyle üretim süreci daha kontrollü hale gelmektedir. Bulut bilişimin gelişmesi ile kaynaklara erişim kolaylaşmakta ve maliyeti düşmektedir. Bununla birlikte platform çalışmada şirketlerin coğrafi sınırlarının genişlemesi, böylece küresel piyasada faaliyet göstermesi mümkündür (Pesole vd.,2018: 5- 7).

Platform çalışma işverene iş yükü dalgalanmalarına göre çalışanın iş sürelerini ayarlama olanağı sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma biçiminde işverenler herhangi bir yerden kısa süreli işler için küresel bir veri tabanında yer alan platform çalışanları seçebilmektedir. Aynı şekilde platform çalışanlar da bu veri tabanında yer alan projeler arasından çalışmak istedikleri işi seçebilmektedirler. Dolayısıyla bu çalışma biçimi her iki taraf için de önemli bir fırsat yaratmaktadır (Erdoğan ve Çiğdem, 2018: 230). Platform çalışan mekân ve zamandan bağımsız olarak emeğini sunabilmektedir. Dolayısıyla çalışanlar platform çalışmayı asıl işleri ya da yardımcı işleri olarak yapabilmekte; bu çalışma biçiminde istihdam edilerek geçimini sağlayabilmekte veya ek gelir elde edebilmektedirler. Platform çalışma dezavantajlı grupların önündeki istihdam engelinin ortadan kaldırılmasına da fayda sağlamaktadır.

Platform çalışma, çalışanların çalışma süreleri, çalışma mekânları gibi konularda geleneksel çalışma biçimine göre daha özgür olduğu bir çalışma biçimidir. Bireylerin iş sürecinde daha rahat hissetmesine sebep olan bu çalışma biçimi işsizliği azaltıcı bir etkiye sahiptir (Pesole vd.,2018: 5- 7). Platform çalışma sosyal yönüyle de çalışanlara bazı fırsatlar sağlamaktadır. Öyle ki bu çalışma biçimi sabit zamana uyum, iş- aile çatışması gibi nedenlerle ortaya çıkan stresi azaltmakta ve bireyin sosyal alandaki etkinliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla iş yaşam dengesinin sağlanması da platform çalışmanın faydaları arasında sayılabilir. Yalnız bu noktada platform çalışanın iş saati konusunda bir sınırlamaya tabi olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Uzun çalışma saatleri söz konusu olduğunda iş yaşam dengesi bir fırsat değil, bir tehdit unsuruna dönüşebilecektir.

3.3. PLATFORM ÇALIŞMANIN ZORLUKLARI

Platform çalışanlar için bu çalışma biçiminin en önemli zorluğu güvenceden yoksun bırakılmaktır. “Dijital platform çalışanları prekaryanın güvenceden yoksun yapısını en iyi temsil eden örneği olmakta ve Huws tarafından küresel dijital ekonominin prekaryası olarak adlandırılmaktadır” (Boyacı, 2020: 82). Prekarya kavramı “precarious (güvencesiz) sıfatı ile proletaryat (proletarya) isminin” birleşiminden oluşmaktadır. Standing, prekaryanın sanayi vatandaşının sahip olduğu güvencelerden yoksun bırakıldığını ifade eder. Buna göre prekarya, “emek piyasası, istihdam, iş, çalışma, vasıfların yeniden üretimi, gelir ve temsil güvencesinden²” yoksundur (Standing, 2019: 21- 26).

² 7 tip güvencesizlik ile alakalı detaylı tanımlamalar için bkz. Standing, G. (2019). Prekarya. (Çev. Bulut, E.) İletişim Yayınları.

İstihdam sosyal korumanın ve sosyal güvenlik hakkının anahtarıdır fakat platform çalışma istihdam edilene normal çalışan statüsü kazandırmadığı için sosyal korumanın elverişsiz olduğu bir çalışma biçimidir. Bu alışma biçiminde istihdam edilenler herhangi bir güvence verilmeden içe alınmakta ve belli görevlerden sorumlu tutulmaktadırlar. Platform çalışmada iş tamamen parçalanmakta ve iş ilişkileri bozulmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma biçimi ucuz işgücüne oldukça müsaittir. Nitekim Fabo ve arkadaşları (2017:172) platform ekonomisindeki mevcut durumu “büyük vaat ama korkunç gerçeklik” olarak tanımlamaktadır. (Pesole vd.,2018: 5). Esneklik platform çalışmanın fırsatları arasında sayılan bir faktördür. Ancak bu faktör aynı anda platform çalışmanın zorlukları arasındadır. Öyle ki esneklik, çalışma güvencesi ve çalışma koşullarıyla da yakından ilişkilidir ve istihdam edilenlerin yasal ve sosyal haklarını sekteye uğratmaktadır (Schmidt, 2017: 3).

Dijital emek platformları, işgücü piyasasındaki dezavantajlı gruplar için iş yaratma vaadi sunarken, çalışanları kötü ve eşit olmayan çalışma koşullarına mahkûm etmektedir. Platform ekonomisi geleneksel iş modellerini, çalışma ve istihdam biçimlerini yok etmeye eğilimlidir. Bu durum işgücüyle ilgili yasal sistemde birçok sıkıntıya neden olmaktadır. Birçok platform işletmesi istihdam uygulamaları söz konusu olduğunda hukuken belirsiz bir alanda faaliyet göstermektedir (Minter, 2000: 439). Bu nedenle platform çalışma yapanların yasal haklarında da belirsizlik hâkimdir. Öyle ki platform çalışanlar “işçi” ya da “bağımlı çalışan” statüsüne sahip olmadığından bağımsız yükleniciler, bağımsız çalışanlar ya da kendi hesabına çalışanlar olarak adlandırılmakta, dolayısıyla tam zamanlı çalışan bir işçinin sahip olduğu haklardan mahrum kalmaktadırlar. Sağlık sigortası, emeklilik, işsizlik sigortası ve daha birçok hak platform çalışanlar için ulaşılmazdır (Friedman, 2014: 172).

Platform alışanlar genellikle geleneksel iş sözleşmesiyle çalışan meslektaşlarına göre daha az gelir elde etmektedirler. Lynch’a göre açıkça bir amaç olarak gösterilmese de “evrimii platformlar, iş ilişkisini gizleme, sosyal güvenlik ve vergi yükümlülüklerinden kaçınmayı kolaylaştırma etkisine sahiptir”. Platform alışma ile ilgili mevcut sorunları Uluslararası alışma Örgütü de doğrulamaktadır. Öyle ki örgütün açıklamasına göre dijital çalışma platformları “sadece mevcut iş modellerini değil, aynı zamanda istihdam biçimlerini de değiştirmektedir. Bu alışma biçimleri çalışanları; istihdam durumları, yeterli gelir, sosyal koruma ve diğer yardımlar konusunda ciddi risklerle baş başa bırakmaktadır” (iğdem, 2019: 184).

Platform alışanlar iş sağlığı ve güvenliği konusunda da önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Her ne kadar işverenin iş sağlığı ve güvenliğini sağlama konusundaki sorumluluğu bu çalışma biçimi için de geçerli olsa da gerek çalışma saatinin değişkenliği gerek işin yapılacağı mekânın belirsizliği iş kazası ve meslek hastalığının tanımı ve tespiti açısından sorunlara sebep olabilmektedir. Bununla birlikte bir işletmede topluca çalışma söz konusu olmadığından platform çalışmada örgüt kültüründen bahsetmek zordur. Platform çalışmanın neden olduğu bir diğer sorun kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam, “nitelik olarak yasal işlerde çalışarak istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesidir” (Kenar, 2000: 2’den akt. İpek, 2014: 166). Kayıt dışı istihdam çalışanların birçok güvenceden yoksun bırakılmasına neden olmaktadır.

Platform alışanların temsil güvencesinden yoksun olması bu çalışma biçiminin bir diğer zorluğudur. Platform alışanların örgütlenmesinin önündeki en önemli sorun çalışma statüsüdür. Öyle ki bu çalışanların işçi statüsünde mi yoksa kendi hesabına çalışan statüsünde mi sınıflandırılacakları konusundaki belirsizlik toplu temsil edilme konusundaki belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda dijital platformlarda yapılan işlerin ve iş organizasyonunun niteliği sendikal örgütlenmeyi tipik çalışma biçimlerine göre imkânsız kılmaktadır. Çünkü platform çalışmada yönetici bir algoritmadır. Bununla birlikte iş arkadaşları çoğu

zaman birbirinden uzak yerleşimlerde olan kendi hesabına çalışanlardır ve işler toplum dışında, yalnızca müşterilerle iletişim kurularak gerçekleştirilmektedir (Eurofound, 2018-1: 20). Platform çalışanların çalışma statüsü dışında; farklı ücret seviyelerine sahip olmaları, aynı anda birden fazla platformda çalışmaları, sendikal üyeliğe karşı çekimsiz tutumları gibi faktörler örgütlenmelerinin önündeki diğer engellerdendir (Graham vd., 2017: 155; Uçkan Hekimler vd., 2019: 68). Platform çalışma sahip olduğu esneklik felsefesi gereği çalışanların bireyselleşmesine neden olmaktadır.

4. SONUÇ

Çalışma hayatı tarih boyunca birçok gelişime ve değişime tanık olmuştur. Bu değişimlerin başlıca aracı ise endüstri devrimleridir. Geçmişten günümüze dört endüstri devrimi gerçekleşmiştir ve artan rekabet, dijitalleşme ve teknolojik gelişme ile dünya daha nicelerine gebedir. Endüstri devrimlerinin sonuncusu olan Endüstri 4.0 çalışma yaşamında önemli bir dönüşüme neden olmuştur.

Endüstri 4.0'ı diğer devrimlerden ayıran en önemli noktalardan biri devrimin endüstri alanında dünyada birikmiş büyük bir mirasa sahip olmasıdır. Bu durum Endüstri 4.0'ın piyasadaki hâkimiyetinin diğer devrimlere göre daha hızlı gerçekleşmesinin de temel nedeni olarak gösterilebilir. Endüstri 4.0 ile birlikte yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışma biçimlerinden biri olan platform çalışma, belli iş ve görevlerin internet üzerinden gerçekleştirildiği, çalışanların ve müşterilerin internet aracılığıyla bir araya geldiği sanal bir ortamda yapılan çalışmaları kapsar. Platform çalışma biçimi geleneksel çalışma biçimlerinden farklı bir niteliğe sahiptir. Bu çalışma biçimi birçok fırsatı ve zorluğu içinde barındırmaktadır.

Platform çalışanların çalışma hayatında yaşadıkları sorunların en büyük nedeninin statülerindeki belirsizlik olduğu görülmektedir. Öyle ki platform çalışanların işçi statüsünde sayılmaması hemen hemen bu çalışma biçiminin tüm zorluklarıyla ilişkilidir. Platform çalışanların çalışma statüsündeki belirsizliğin giderilmesi, bu çalışma biçiminden kaynaklanan zorlukların ortadan kaldırılması için önemli ve gerekli bir adımdır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2011). Organizasyonlarda İnsan Yönetimi: İnsan Mühendisliği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 386- 416.
- Bağcı, E. (2018). Endüstri 4.0: Yeni Üretim ve Tazını Anlamak. Gümüşhane Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 123- 145.
- Berg, J.; Furrer, M.; Harmon, E.; Rani, U.; Silberman, M. S. (2018). Digital Labour Platforms and The Future of Work: Towards Decent Work in the Online World. International Labour Office, Geneva.
- Boyacı, Belgin, N. (2020). *Dijital Emek Platformları ve Sendikalar*. Ankara: Türk Metal Sendikası.
- Brend Finance (2021). Brand Finance Global 500 2021. 01.06.2023 tarihinde <https://brandirectory.com/rankings/global/> adresinden alındı.
- Cantarella, M. and Strozzi, C. (2019). Workers in the Crowd: The Labour Market Impact of the Online Platform Economy. *Industrial and Corporate Change*, 30(6), 1429- 1458.
- Çiğdem, S. (2019). Endüstri 4.0 ve Dijital Emek Platform İnsana Yakışır İş Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 77, 157- 199.
- Davutoğlu, N. A.; Akgül, B.; Yıldız, E. (2017). İşletme Yönetiminde Sanayi 4.0 Kavramı ile Farkındalık Oluşturarak Etkin Bir Şekilde Değişimi Sağlamak. *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(52), 544- 567.
- Erdoğan, E. ve Çiğdem, S. (2018). Seçme Yazılar II. Ekrem Erdoğan (Ed.), *Gig Ekonomisi ve Freelance İşgücünün Yükselişi: Freelancer.Com Üzerinden Bir Değerlendirme içinde* (229- 262). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Erol, A. (2019). *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukuku'nda İş Sözleşmesinin Bağımlılık Unsuru*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, İstanbul.
- EUROFOUND (2018-1). Automation, Digitalisation and Platforms: İmplications for Work and Employment. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- EUROFOUND (2018). Employment and Working Conditions of Selected Types of Platform Work. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- Fabo, B.; Karanovic, J.; Dukova, K. (2017). In Search of an Adequate Policy Response to the Platform Economy. *Transfer*, 23(2), 163–175.
- Fırat, O. Z. ve Fırat Ümit, S. (2017). Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(2), 211- 223.
- Forchungsunion and Acatech (2013). Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0, 15.05.2023 tarihinde <https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf2853https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf28536e7e8165993f1fd/recommendations-for-implementing-industry-4-0-data.pdf6e7e8165993f1fd/recommendations-for-implementing-industry-4-0-data.pdf> adresinden alındı.
- Friedman, G. C. (2014). Workers Without Employers: Shadow Corporations and The Rise of the Gig Economy. *Review of Keynesian Economics*, 2(2), 171- 188.
- Giddens, A. (2018). *The Consequences of Modernity*. (Çev. Kuşdil, E.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Graham, M. H. I. and Lehdonvirta, V. (2017). Digital Labour and Development: Impacts of Global Digital Labour Platforms and the Gig Economy on Worker Livelihoods. *European Review of Labour and Research*, 23(2), 135- 162.
- Herrman, M.; Pentek, T.; Otto, B. (2015). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios: A Literature Review. Technische Universität Dortmund, Fakultat Maschinenbau, Working Paper.
- Howcroft, D. and Kareborn, B. (2019). A Typology of Crowdwork Platforms. *Journal of Work, Employment and Society*, 33(1), 21- 38.
- ILO (2018). Job Quality in the Platform Economy. 12.05.2023 tarihinde https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/issue-briefs/WCMS_618167/lang--en/index.htm adresinden alındı.

- ILO (2021). İnsana Yakışır İş. 12.05.2023 tarihinde <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/dw/lang--tr/index.htm> adresinden alındı.
- İpek, M. (2014). Kayıt Dışı İstihdam Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 163-186.
- Kagermann, H., W. Wahlster, J. Helbig (2013). Recommendations For Implementing The Strategic Initiative Industrie 4.0: Final Report of the Industrie 4.0 Working Group. Ulrike Findeklee: Acatech – National Academy of Science and Engineering, April.
- Kemp, S. (2018). Digital in 2018: Global Digital Overview. 13.05.2023 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2018-global-digital-overview> adresinden alındı.
- Kemp, S. (2019). Digital in 2019: Global Digital Overview. 13.05.2023 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> adresinden alındı.
- Kemp, S. (2020). Digital in 2020: Global Digital Overview. 13.05.2023 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview> adresinden alındı.
- Kemp, S. (2022). Digital in 2022: Global Digital Overview. 13.05.2023 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> adresinden alındı.
- Kenar, N. ve Amour, O. P. (2019). *Reflections on International Relations & Politics & History & Law*. London: Ijopec Publication.
- Minter, K. (2000). Negotiating Labour Standards in the Gig Economy: Airtasker and Unions New South Wales. *The Economic and Labour Relations Review*, 28(3) 438–454.
- OECD (2019). OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work. OECD Publishing.
- Özışık, T. ve Erdil Şahin, B. (2022). Endüstri 4.0 Teknolojilerinin İş Gücü ve İşin Geleceğine Etkileri. *Journal of Life Economics* 9(2): 81-96.
- Paul, C., S. (2018), The Architecture of Digital Labour Platforms: Policy Recommendations on Platform Design for Worker Well-being. International Labour Office, Geneva.
- Pesole, A.; Brancati, U.; Macias, F.; Biagi, F.; Vazques, G. (2018). Platform Workers in Europe. Publications Office of the European Union, 2018, Luxembourg.
- Schmidt, F. A. (2017). Digital Labour Markets in the Platform Economy. Mapping the Political Challenges of Crowd Work and Gig Work. Freidrich Ebert Stiftung.
- Schwab, K. (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. İstanbul: Pasifik Ofset.
- Selek A. (2016). “Endüstri Tarihinde Kısa Bir Yolculuk”. 20.04.2023 tarihinde <https://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk> adresinden alındı.
- Soylu, A. (2017). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32, 43- 57.
- Şener, S. ve Elevli, B. (2017). Endüstri 4.0’da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. *Mühendis Beyinler Dergisi*, 2(1), 25- 37.
- Şimşek, T. (2023). Yeni Nesil İş Modelleri, Endüstri 4.0 ile Yükseliyor. 10.16.2023 tarihinde <https://www.endustri40.com/yeni-nesil-is-modelleri-endustri-4-0-ile-yukseliyor/> adresinden alındı.
- Toulmin, S. (1999). The Ambiguities of Globalization. *Futures*, 3(9), 905- 912.1
- Uçkan Hekimler, B.; Kağnıcıoğlu, D.; Boyacı Belgin, N. (2019). Dijital Platform Çalışanları ve Sendikalar. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 15, 59- 73.
- Vosko, L. F., Zukewich, N., and Cranford, C. (2003). Precarious jobs: A New Typology of Employment, *Perspectives on Labour and Income, Statistics Canada. Perspectives on Labour and Income*, 15(4), 16-26.
- Yasim, Y. K. (2020). Endüstri 4.0 Çalışmanın Geleceği. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 47- 64.

TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI UYUKLU ÖĞRENCİLERİN TÜRK KAHVESİ TÜKETİMİNE KARŞI TUTUMU: ESKİŞEHİR YABANCI UYUKLU ÖĞRENCİLER ÖRNEĞİ

Halime KAVAS *

Sibel ÖNÇEL **

ÖZET

Türk kahvesinin küresel ölçekte yer alabilmesi için iyi bir pazarlama stratejisi izlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle yabancı uyruklu kişilerin Türk kahvesine yönelik tutumlarının bilinmesi bu anlamda önemlidir. UNESCO'nun 2013 yılında somut olmayan kültürel miras olarak belirlediği Türk kahvesinin yabancı uyruklular nezdinde nasıl değerlendirildiği merakı, bu çalışmanın temel motivasyonudur. Bu faktörlerin araştırılması, Türk kahvesine yönelik uluslararası pazarda marka olabilmesi ve uygun konumlandırma stratejileri ile pazarlanmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kahvesi tüketimine karşı bakış açılarını, bilgi seviyeleri ve beğeni düzeylerini ölçmek için sorular sorulmuştur. Araştırma verileri 2022-2023 Kasım-Ocak aylarında; yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, Türk kahvesi tüketen yabancı uyruklu öğrencilerin genel olarak şekerli türk kahvesi tercih ettikleri, görsel sunumunu şık fincanlarda özel buldukları ve kendi ülkelerinde de Türk kahvesini tüketmeyi tercih edecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kahvesi, Yabancı Uyruklu Öğrenciler, Tüketici, Tutum

ABSTRACT

In order for Turkish coffee to be located on a global scale, a good marketing strategy should be pursued. For this reason, it is necessary to know the attitudes of foreign nationals towards Turkish coffee. The main motivation for this study is curiosity about how Turkish coffee is evaluated by foreign nationals. Researching these factors will help Turkish coffee to become a brand in the international markets with the right positioning. To collect data for the study a few related questions were asked to measure the perspectives, knowledge, and appreciation levels of foreign students at Anadolu University Faculty of Tourism. The questionnaire was implemented face-to-face based on interviews with 10 people. Findings from the research show that participants prefer Turkish coffee more with sugar. Followingly, the presentation and flavor of the coffee were identified as the most important of selection criteria. It was concluded that they would prefer to consume Turkish coffee in their own countries.

Keywords: Turkish Coffee, Foreign Students, Consumer, Attitude

1. GİRİŞ

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, halimekavas@anadolu.edu.tr, 0009-0002-7072-4963

**Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, sguler@anadolu.edu.tr, 0000-0001-9973-6058

Türk mutfağının zenginliğinin temel nedenleri arasında, gıda maddelerinin bolluğu, köklü bir tarih ve uygarlığa sahip olmasıdır. Türk mutfağında içeceklerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Türk kahvesi de hem kültürel bağlamda hem de lezzet anlamında mutfak kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Kahve, Türk toplumunda sadece içecek olarak değil aynı zamanda kültürel boyutlarıyla da önem arz eden bir içecektir. Sabah ve öğle öğünleri arasında içilen kahveye ilişkin olarak, dilimizdeki “kahvaltı” kelimesi, kahveden önce yenen öğün olarak ortaya çıkmış ve ismini de “kahve altı” kelimesinden almıştır. Avrupa dillerine de Türkçe ‘den geçen kahve keyifli bir içecek olarak iade edilmektedir (Alyakut, 2023).

Kahve, Türk kültürünün sosyal etkileşim unsuru olarak değerli bir konumdadır. Bu ülkenin somut olmayan kültürel mirası olarak Türk kahvesi, Türk mutfağının ulusal kimliğini yansıtmaktadır. Diğer dünya kahvelerinden farklı olarak hazırlanış şekli, eşsiz sunumu ve kullanılan malzemeleriyle ön plana çıkmaktadır (Akşit Aşık, 2017). Kız isteme törenleri gibi ritüellerde yer alan toplumun önemli bir sosyo-kültürel öğesidir (Bulduk ve Süren, 2007).

Yarım asırlık bir tarihe ve kültüre sahip olan Türk kahvesi, günümüzde de eşsiz bir içecek olma özelliğini taşıyor. Ancak popüler kültürün getirisi olan küresel kahve zincirleri, sosyal hayatımıza diğer dünya kahvelerini hızlı bir şekilde sokmuştur. Bu açıdan Türk kahvesinin popüler kahveler karşısında imajı zayıf kalmış olsa da hala bu topraklarda oldukça fazla tüketilmektedir (Bulduk ve Süren, 2007).

Dünya genelinde yaygınlaşmaya başlayan yeni tatlar deneme merakı, kültürel değerlerin pazarlanmasına olanak sağlamaktadır. Kültürel lezzetleri tanıtmak açısından fırsat olan bu durum değerlendirilmektedir. Sadece yerel pazarda değil aynı zamanda global pazarda da bunu sağlamak mümkündür. Ülkemizde içecek kültüründe özel bir yere sahip olan Türk kahvesi kendine has özellikleriyle bu bağlamda ön plana çıkacak potansiyele sahiptir. Aynı zamanda diğer milletlerle sosyal etkileşim ve paylaşım unsuru olarak da düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde farklı kültürlerde yetişmiş kişilerin Türk kahvesi deneyimleri ve düşüncelerinin, Türk kahvesinin pazarlanması ve tanıtımı açısından önemli olacağı düşünülmüştür.

2. ALANYAZIN

Yapılan alanyazın taraması sonucunda Türk kahvesi hakkında yapılan akademik çalışmaların sayılarının arttığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları Türk kahvesini sağlık ile ilişkisini açıklamakta; tıp ve beslenme gibi alanlara katkı sağlamaktadır (Sözlü, Yılmaz ve Acar Tek, 2017; Altundağ, 2019). Çalışmalar büyük ölçüde tarihsel ve sosyo-kültürel açıdan ele alınmaktadır (Tansuğ, 1995; Hattox, 1996; Yaşar, 2005; Atlı, 2018). Bu çalışmalarda Türk kahvesinin Anadolu topraklarına gelişi, toplumsal tüketim alışkanlıklarının değişim süreci ve sosyal hayattaki etkileşim görevi incelenmiştir.

Akşit Aşık (2017); Aydın ve Bakır (2016); Yılmaz v.d. (2016), araştırmalarında Türk kahvesinin tüketim boyutu üzerinde durulmuştur. Örneğin, Yılmaz v.d. (2016) yaptığı çalışmada, Türk kahvesi tüketim alışkanlığının yüksek olduğu ancak diğer dünya kahvelerine olan ilginin giderek daha da arttığı saptanmıştır.

Bir diğer Akşit Aşık'ın (2017) yaptığı çalışmada Türk kahvesi tüketiminin yaygın olmasına rağmen, eğitim düzeyi yüksek olan bireyler arasında az tüketildiği tespit edilmiştir. Araştırma bulgularında Türk kahvesinin tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden ikisinin: sunum ve tat olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin (2018), çalışmalarında Türk kahvesinin daha çok sosyolojik boyutu üzerinde durulmuştur. Türk toplumundaki yeri ve Anadolu topraklarında bulunan diğer kahve

çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, kültürel bir miras olması bakımından sosyal hayattaki rolü vurgulanmıştır. Balcı'nın (2019) daha çok kültürel açıdan ele alınan çalışmada Türk kahvesinin sosyal geleneği ve doku analizi yapılmıştır. İlâveten, sözlü kültürlerin yaşatıldığı mekânların olduğu kahvehanelerden de bahsedilmiştir.

Altundağ (2019), çalışmada Türk kahvesinin kullanım miktarı ve pişirme şekline bağlı olarak sağlık ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmacı, Türk kahvesinin bazı hastalıklara olumlu etkisinin olduğunu ancak bazı hastalıklara olumsuz etki ettiğini ifade etmektedir. Sağlık alanında yeterli sayıda araştırma yapılması gerektiği önerisinde bulunmuştur.

Çaksu'nun (2019) Türk kahvesiyle ilgili farklı bir bakış açısıyla yaptığı çalışmada, kahvenin siyasi bir kimliğe nasıl büründüğünü ele almıştır. Ülkeler arasında paylaşılabilen ve milli mesele haline alan Türk kahvesinin bu bağlamda siyaset ile ilişkisini incelemiştir. Araştırmacıya göre milli mesele haline gelen Türk kahvesi siyasallaştırılmıştır. Bu bağlamda Türk kahvesinin siyasi bir fonksiyonu olduğunu vurgulamıştır.

Kefeli, Şahin ve Yarmacı (2020) çalışmalarında İstanbul'daki üçüncü nesil kahve işletmelerinde Türk kahvesinin yerini incelemek için görüşme yöntemi kullanılarak araştırma yapılmıştır. Yüz yüze görüşmeler tekniğinin kullanıldığı bu araştırma bulgularına göre Türk kahvesinin geleneksel pişirilme yöntemine göre servis edilmediği ve diğer kahve çeşitlerine nazaran daha az tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Birçok disiplinlerarası çalışmaya konu olan Türk kahvesinin akademik çalışmalardaki önemi dikkate değerdir. Ancak literatür taraması sonucunda yabancı uyruklu tüketicilerin Türk kahvesine yönelik algıları ve bilgi düzeylerini ölçen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. En az 500 yıllık gibi bir tarihi, sosyo-kültürel rolü ve yaygın içilen bir içecek olması dolayısıyla küresel boyutta bilinmesi gerekir. Çünkü Türk mutfağının sentez mutfak kültürü olma özelliği, eşsiz nitelikte bir mutfak olduğunu ortaya koyuyor. Onu küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı bilinirliğini ve tercih edilebilirliğini artırmak; gelenekselliğini korumak ve pazarlamak açısından önemlidir.

3. TÜRK KAHVESİNİN TARİHİ

Yaklaşık olarak 14. yüzyılda içilmeye başlanan kahvenin Güney Habeşistan yani bugünkü Etiyopya ve Arap coğrafyasından tüm dünyaya yayıldığı araştırmacılar tarafından söylenmektedir (Yılmaz vd., 2016; Hattox, 1998). Kahvenin tahmini olarak İstanbul'a 16. yüzyıl döneminde getirildiği ve sonrasında da Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir (Saraçgil, A. 1999). Türk kahvesi, kaynaklarda Türklerin siyah renkli içeceği olarak yer etmiştir. Arap dilinde "kahva" günümüzde yaygın olarak *coffee*, *café* gibi isimlerle anılmaktadır (Tufan, 2011). Geleneksel pişirilme ve sunum aşamaları ile diğer dünya kahvelerine nazaran farklılık taşımaktadır. Bu aşamaları anlatmak gerekirse: cezveye kullanılacak fincan ölçüsünde su ve kahve konularak karıştırılır ve yavaş yavaş pişirilir, köpük oluşmaya başlayınca köpüğü alınır, fincanlara pay ettikten sonra tekrar kaynatılır, ve son olarak fincanlara devamı ilave edilir. Böylece kahvenin köpük kısmı yukarıda birikir ve aromasının yaydığı koku ile eşsiz bir içecek elde edilmiş olur. Bol köpüklü Türk kahvesi bir bardak su ve Türk lokumuyla servis edilir (Ayvazoğlu, 2011).

UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Listesi'nde yer alan Türk kahvesi, dünyada telvesiyle sunulan tek kahve olma özelliğine sahiptir. Bu özellikleri dolayısıyla çok önemli bir sosyo-kültürel miras olan bu içeceğin dünyada yer edinebilmesi bakımından özel bir çaba gerekmektedir.

Son yıllarda artan dünya kahveleri dükkanları nedeniyle ülkemizde batılı kahve tüketim alışkanlıklarının yaygınlaştığı görülmektedir (Akarçay, 2012). Çok uzun bir geçmişe sahip bir

gelenek olan Türk kahvesi tüketimi, ülkemizde olduğu gibi dünyada da yayılabilmesi için dünya kahveleri arasında yerini alması gerekmektedir.

4. AMAÇ/KAPSAM

Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye için bir değer olan Türk kahvesinin sahip olduğu potansiyelin değerini arttırmaktır. Yabancı uyrukluların kültürel aktarımlarda bir elçi görevi gördüklerini söylemek mümkündür. Türk kahvesini, global olarak ağızdan ağıza yayılımını kolaylaştırmada önemli bir rolleri bulunmaktadır (Argan, M. & Tokan Argan, 2006). Bu nedenle, ülkeye gelen yabancı uyrukluların Türk kahvesine yönelik tutumları dikkate alınarak, ürünü cazibeli hale getirmek ve tanıtımını yapmak açısından bu çalışma oldukça önemlidir. Ayrıca gerekli mercilere, çıkacak sonuçlar ve değerlendirmeler ile Türk kahvesinin global pazarlamasına yönelik eksikleri gidermeye yönelik öneriler sunulacaktır.

5. YÖNTEM

Yapılan bu çalışma nitel veri toplama yöntemi olan kartopu örneklem yöntemi ile yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi benimsenen çalışmalarda örneklem büyüklüğü araştırma konusuna, araştırma odağına, elde edilen veri miktarına ve örnekleme türüne göre farklılık gösterebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma için 2022-2023 yılı Kasım- Ocak ayı içerisinde 12 katılımcı ile görüşme takvimi oluşturulmuştur. Ancak iki katılımcı sonradan görüşme gerçekleştiremeyeceğini belirtmiştir. Toplam 10 katılımcıyla araştırma verileri toplanmıştır. Görüşmeler gönüllülük esasına uygun olarak, katılımcıların bireysel istekleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Analiz sürecinde katılımcılar K1..... K10 şeklinde kodlanmıştır. Çalışmanın amacına yönelik hazırlanan sorular literatür taraması sonucu hazırlanmış ve alanında uzman kişiler tarafından incelenerek görüşleri alınmıştır. Çalışmanın amacına yönelik olarak veriler toplanmadan önce her katılımcıya Türk kahvesi deneyip denemediği sorusu yöneltilmiştir. Türk kahvesi denemiş olan katılımcılarla görüşmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda, görüşmeler çalışma için önemli rol oynamıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmaya; Eskişehir Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesinde eğitim görmekte olan 10 yabancı uyruklu öğrenci katılım göstermiştir. Katılımcılara 6 soru sorulmuştur. Yöneltilen sorulardaki amaç, katılımcıların konuyla ilgili tutumlarını öğrenmektir. Katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

1. Türk kahvesi hakkında neler biliyorsunuz?
2. Türk kahvesinin sunumu ve ritüeline ilişkin bilginiz var mı?
3. Türk kahvesi deneyiminiz hakkında neler söylersiniz?
4. Türk kahvesini tekrar deneyimlemek ister misiniz?
5. Türk kahvesini tercih etme /etmeme sebeplerinizi öğrenebilir miyim?
6. Türk kahvesini arkadaşlarınıza önerir misiniz?

6. SINIRLILIKLAR

1-Bu araştırma, 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılı Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Yabancı uyruklu öğrencileri ile görüşme yapılacak olup toplam 10 katılımcı ile sınırlıdır. Cinsiyet farketmez.

2-Araştırmada görüşülecek katılımcıların Türk kahvesi tadım deneyimini edinmiş olmaları gerekmektedir.

7. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Veriler- Sıra	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durumu	Eğitim	Uyrukları
K1	21	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Fas
K2	23	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Fas
K3	19	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Rusya
K4	26	Kadın	Bekar	Y.L. Öğrencisi	Özbekistan
K5	22	Erkek	Bekar	Lisans Öğrenci	Özbekistan
K6	21	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Türkmenistan
K7	22	Erkek	Bekar	Lisans Öğrenci	Kazakistan
K8	23	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Makedonya
K9	22	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Makedonya
K10	20	Kadın	Bekar	Lisans Öğrenci	Azerbaycan

Tablo 2: Cevap Dağılımı

Türk Kahvesi	Önceden Bilinirliği	Beğeni	Tekrar Tercih	Yakın Çevreye öneri
EVET	2 kişi	9 kişi	7 kişi	7 kişi
HAYIR	8 kişi	1 kişi	3 kişi	3 kişi

Çalışmada, 2022-2023 yılı içerisinde Kasım ve Ocak ayları arasında, genel olarak 19-24 yaş aralığında, Eskişehir Anadolu üniversitesi Turizm fakültesinde çoğunluğu Turizm İşletmeciliği bölümü öğrencisi olan, Türk kahvesi deneyimlemiş farklı kültürden ve milletten kişilerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler esnasında izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Yapılan görüşmeler 10-15 dakika arasında gerçekleşmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden yola çıkarak bir analiz gerçekleştirilmiş olup konuya uygun başlıklar altında incelenmiştir.

8. TÜRK KAHVESİ HAKKINDAKİ BULGULAR

Katılımcıların Türk Kahvesi hakkındaki bilgileri incelendiğinde çoğunluğun Türkiye' ye geldikten sonra öğrendiği anlaşılmıştır. Katılımcılar arasında beğeni düzeyinin yüksek olduğu, 10 kişiden 9'unun olumlu yönde fikir belirtmesinden anlaşılmıştır. Beğeniye yönelik iki önemli unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan biri; diğer kahve çeşitlerine nazaran orijinal bir lezzetinin oluşu, bir diğeri ise kokusudur. Bununla birlikte çoğunluğunun sade tükettiklerinde sert buldukları ancak şekerli haliyle beğendikleri anlaşılmıştır.

“Türkiye'ye geldiğimde Türk çayı ve Türk kahvesinin popüler olduğunu öğrendim. Bu nedenle denemek istedim. Türk kahvesinin kendine has farklı bir tadı var. Bu yüzden içmekten keyif alıyorum” K4. “Türk kahvesinin şekerli sert bir tadı var ama kokusu çok güzel” K7. “Türk kahvesini seviyorum çünkü Espresso'yu andırıyor ve kokusu muhteşem” K5. “Türk kahvesinin yoğun ve hoş bir kokusu var. Bu yüzden iştah açıyor” K3. “Türk kahvesini ilk olarak ev arkadaşım sayesinde denedim” K6. “Türk kahvesini denemeden önce sert bir içecek olduğunu duymuştum ve içtiğimde geçekten değişik bir tat aldım. Espresso kahvesine biraz benziyor ama daha sert olduğunu söyleyebilirim” K4.

9. TÜRK KAHVESİNİN SUNUMUNA VE RİTÜELİNE İLİŞKİN BULGULAR

Katılımcıların Türk kahvesi sunumuna ilişkin bulgulara bakıldığında; bir kısmının sunumun özelliğini farketmedikleri anlaşılmıştır. Ancak büyük çoğunluğu yanında ikram ile birlikte servis ediliyor olmasını oldukça ilgi çekici ve özel bulmaktadırlar. Özellikle kendine has küçük fincanda ve özgün tasarımda sunulması cazip gelmiştir. Türk kahvesinin ritüeline ilişkin sorulan soruya verilen cevaplardan anlaşıldığına göre kız isteme sırasında ikram edilen Türk kahvesiyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır.

“Özel kaplarda servis edilmesi onu özel kılıyor. Tepsi üzerinde su ve lokum ile servis ediliyor ve bence buna rağmen çok uygun fiyatlı bir kahve” K9. “Ben daha önce sunumu ile ilgili hiçbir şey bilmiyordum. Türkiye'ye gelince denedim ve Türk kahvesinin tepsi üzerinde su ve lokum ile servis edilmesi çok enteresan geldi bana. Daha önce hiçbir kahve çeşidinin böyle servis edildiğine şahit olmadım. O deneyimi yaşamak bana kendimi özel hissettirdi” K4. “Türk kahvesinin servis edildiği fincanlar çok estetik ve göze hoş geliyor” K10. “Türk kahvesinin büyük bardaklarda değil de kendine has küçük kaplarda servis edilmesi dikkatimi çekti” K7. “Türk kahvesinin geleneği ile ilgili bilgi sahibi değilim ama öğrenmek isterim” K3. “Türk kahvesinin geleneği ile ilgili tek bildiğim içtikten sonra fal bakıldığıdır. Bana da arkadaşım bakmıştı ve falım güzel çıkınca tadı da hoşuma gitmişti çünkü mutlu olmuştum” K4. “Türkçe öğrenirken, öğretmenlerimizden Türk kahvesi ve geleneği ile ilgili bir ders almıştım ama tam olarak hatırlamıyorum” K5.

10. TÜRK KAHVESİ DENEYİMİ HAKKINDA BULGULAR

Katılımcıların Türk kahvesi deneyimine ilişkin bulgulara bakıldığında çoğunluğunun arkadaş ortamında tavsiye üzerine denedikleri anlaşılmaktadır. İlk denemede şekerli denedikleri için tadını acı bulduklarını ancak daha sonrasında şekerli içtiklerinde biraz daha sevdiğini söylemektedirler. Genellikle kremalı kahve tüketen katılımcıların kıyas yaparak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Çalışmanın verileri dikkate alındığında Türk kahvesinin diğer kahve çeşitlerinden daha özel bir konumda olduğu ancak şekerli tercih edilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Türk kahvesi özelinde değerlendirirsek katılımcıların içeceklerde aromaya, kaliteye, sunuma ve lezzete dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin katılımcıların ifadeleri şu şekildedir.

“Türk kahvesini ilk olarak şekerli içtim ve beğenmedim. Ben normalde kahveyi şekerli içmeyi severim. Bu nedenle sonrasında şekerli denedim ve hoşuma gitti” K3. “Türk kahvesi çok sert bir içecek ama sütlü olarak içilebilir” K7. “Aroması normal kahvelerden daha yoğun ve farklı bu yüzden egzotik geliyor” K2. “Ben genel olarak hiçbir kahve çeşidi sevmiyorum. Özellikle Türk kahvesinin telvesi beni rahatsız ediyor. Diğer kahveler gibi filtreli değil” K8. “Türk kahvesinin tadı benim damak zevkime göre değil ama kaliteli bir içecek olduğu görünüşünden ve kokusundan belli oluyor” K5. “ Sunumu çok özel ve daha önce hiçbir kahve çeşidinin böyle servis edildiğini

görmedim” K4. “Ben Türk kahvesini ilk denediğimde çok fazla beğendim ve hatta daha sonra da defalarca içtim” K1.

11. TÜRK KAHVESİNİN TEKRAR DENEYİMLENMESİNE VE ÖNERİLMESİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu başlık altında katılımcıların Türk kahvesini tekrar tercih etmelerindeki sebeplere dair bulgular yer almaktadır. Bulgular doğrultusunda katılımcıların Türk kahvesini diğer kahve çeşitlerinden özel bir yere konumlandıkları için tekrar deneyeceklerini ifade ettiler. Aynı zamanda katılımcıların farklı kahveleri deneyimlemeye açık oldukları anlaşılmaktadır. Tadını egzotik buldukları ve sabahları hızlı ayılmaya yardımcı olduğu için önereceklerini ifade ettiler.

“Kesinlikle herkese tavsiye edeceğim. Diğer normal kahvelere nazaran ne kadar farklı ve lezzetli olduğunu çevremdeki insanların bunu deneyimleyerek görmelerini istiyorum” K2. “Ülkeme döndüğümde oradaki Türk kafelerine kahveyi denemeleri için arkadaşlarımı götüreceğim” K7. “Ben zaten ilk denemeden sonra annemi arayıp ona da önerdim. Muhakkak denemesi gerektiğini söyledim” K3. “Türk kahvesinin aroması normal kahvelerden biraz farklı bu yüzden egzotik geliyor bana” K2. “Yakın zamanda ülkeme döndüğümde mutlaka Türk kahvesi satın alıp arkadaşlarımla birlikte deneyeceğim” K4. “Ben Türk kahvesini sevmedim ama yine de arkadaşlarıma öneririm en azından bir kere olsun denemek gerektiğini düşünüyorum” K5. “Ben zaten kendi ülkemi ziyaret ettiğimde arkadaşlarıma hediye olarak küçük paketler halinde Türk kahvesi götürmüştüm. Onlara bunun Türkiye’ye ait özel bir içecek olduğundan bahsetmiştim” K1.

12. TÜRK KAHVESİNİN TERCİH EDİLİP/EDİLMEMESİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türk kahvesini tercih etmede en etkili olan faktörün tat ve sunum olduğu anlaşılmıştır. Türk kahvesi tercihinde etkili olan diğer faktörler ise uygun fiyat ve lokum ile servis ediliyor olmasıdır.

“Türk kahvesinin diğer kahvelerden farklı olarak lokum veya çikolata ile servis edilmesi beni çok etkiledi” K8. “Türk kahvesini ilk olarak şekeriz içtiğimde beğenmesem de, cezbedici farklı bir dokusu olduğu için tekrar şekerli denemek istedim ve çok beğendim. Diğer kahve çeşitlerinden farklı olarak çok yumuşak olmayan yoğun bir aroması var” K3. “Sunumu dikkatimi çekti ve hemen denemek istedim” K4. “Türk kahvesinin sunumu ortamı güzelleştiriyor” K6. “Bence kahvenin yarattığı arkadaş ortamı onu özel kılıyor” K1. “Türk kahvesi güzel ama taşınabilir değil bu yüzden her zaman içilemez” K7.

13. SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular, ilk olarak Türk kahvesini tercih edenlerin tadını merak etme amacıyla içtikleri anlaşılmıştır. Ancak şekeriz tükettiklerinde olumsuz bir yargı oluştuğu verilen cevaplar arasında en yaygın olanıdır. Sonrasında şekerli deneyenlerin daha çok sevdiği anlaşılmıştır. Bunun dışında Türk kahvesinin taşınabilir olmaması tercih edilmeme gerekçeleri arasında yer almaktadır. Üçüncü nesil kahvecilerde al-götür hizmetinin sınıfsal bir simge olarak gençler arasında tercih edildiği söylenmektedir. Sınıfsal ayrışmanın cazibesi olarak diğer popüler kahvelerin Türk kahvesine oranla daha fazla tercih edildiği araştırmacı (Akarçay, 2012) tarafından ifade edilmiştir. Kahve çeşidi tercihi sadece bir lezzet arayışından ziyade, bir yaşam tarzı deneyimi haline gelmiştir. Bu nedenle, Türk kahvesinin de hakettiği ilgiyi ve değeri görmesi ancak popüler kültürün bir parçası haline gelerek mümkün olacaktır denilebilir.

Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı Türk kahvesini arkadaş ortamında tavsiye üzerine denedikleri anlaşılmıştır. Bu durum aslında Türk kahvesinin diğer kahveler gibi sosyal etkileşim

yönünü ortaya koymaktadır. Nitekim kahve tüketiminin en çok arkadaş ortamında ya da aile bireyleri ile gerçekleştiği bilinmektedir. Bu noktada, bireylerin kahveyi sosyal gereksinimlerini karşılamak için bir araç olarak kullandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Türk kahvesinin bu güçlü yönüne rağmen, popüler kültürün etkisiyle Türkiye’de yeni nesil kahve akımının gençler arasında yaygın olması, Türk kahvesini ön plana çıkaramamaktadır (Bayındır ve Öncel, 2019). Bu konu ile alakalı ilgili bölümlerde çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Türk kahvesini tekrar tercih etmede en etkili olan faktörün tat ve sunum olduğu anlaşılmıştır. Türk kahvesi tercihinde etkili olan diğer faktörler ise uygun fiyat ve lokum ile servis ediliyor olmasıdır. Bu nedenle Türk kahvesi ve Türk lokumunun birlikte tanıtılması bir avantaj yaratmaktadır. Bununla birlikte Türk kültürünün benzersiz geleneklerinden biri olan Türk kahvesinin marka kahve zincirleri vasıtasıyla yayılması sağlanmalıdır. Türk kahve kültürünün yaşatılması ve tüketim alışkanlığının kazandırılması amacıyla hem ülkemizde hem de farklı ülkelerde aktiviteler ile tanıtımlar yapılmalıdır. Ayrıca kahvenin dünya çapında yaygınlaşmasından faydalanılarak Türk kahvesini de uluslararası pazarda pazarlama faaliyetlerinin yapılması mümkün olacaktır. Bu amaç doğrultusunda, Türk kahvesi tadımına yönelik festivallere katılım sağlanabilir.

Katılımcıların eğitim durumları göz önüne alındığında üniversite öğrencilerinin yeni tatlara açık oldukları çıkarımı yapılabilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda Türk kahvesi tercihi ile eğitim arasındaki ters ilişkinin bu çalışmayla birlikte geçersiz olduğu görüşüne varılmıştır. Ancak bu görüş, ülkemize gelen yabancı uyrukluların kültürümüze duydukları sempatiden de kaynaklı olabileceği mümkündür. Bu nedenle diğer ülkelerde sunulup ayrıca tercih oranlarının araştırılması gerekmektedir.

Son olarak, bu araştırmadan elde edilen sonuçlar önemli olmakla birlikte, genellenmesinin doğru olmadığı belirtilmesi gerekir. Nitekim kahve tüketim alışkanlıklarının toplumsal olarak değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda gelecekte yapılacak buna benzer çalışmaların katılımcı sayısı artırılarak yapılması önerilebilir. Öte yandan ülkemizin kahve tüketim alışkanlıklarını ortaya koyacak yeni çalışmalar yapılmasının ilgili alanyazına katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Altundağ, Ö. Ö. (2019). Türk Kahvesinin Sağlık Boyutu ve Etkileri. *İzmir Democracy University Health Sciences Journal*, 2(3), 183-193.

Alyakut, Ö. (2023). Türk Mutfak Kültürünün Kahveye Verdiği Kimlik: Türk Kahvesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(94),1012-1024.

Akarçay, E. (2012). Kâh Kahvehane Kâh Café: Küreselleşen Eskişehir'de Kahve Tüketimi Üzerine Kuramsal Bir Giriş. *İleti-s-im*.

Akşit Aşık, N. (2017). Değişen Kahve Tüketim Alışkanlıkları ve Türk Kahvesi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (4), 310-325.

Argan, M., & Tokay Argan, M. (2006). Viral pazarlama veya internet üzerinde ağızdan ağıza reklam: kuramsal bir çerçeve.

Athi, H.F. (2018). Kahve Pazarlaması ve Türk Kahvesinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (84), 413-424.

Ayvazoğlu, B. (2011). Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi, Kapı Yayınevi, İstanbul, 38,39,50,55,56,70.

Aydın, Adalı, G.; Bakır, Z., N. (2016). An Assessment of Venues in the Context of Consumption Culture: Consumption of Kahve Cafe(s) by College Students. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 2(3), 59-84.

Balci, F. (2019). Cezveden kültüre 40 yıl: Türk kahvesi ve geleneği. *The Journal of Academic Social Science*, 87(87), 315-328.

Bayındır, B., & Önçel, S. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Kahve Dükkânlarını Tercih Etme Nedenleri: Anadolu Üniversitesi Örneği (The Reasons of University Students' Preference Coffee Shops: The Case of Anadolu University). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 7(3), 1806-1820.

Bayazit A.A., Özcan T., Ersan Y.L. ve Şahin O.I. (2009). Türk Kahvesi'nin Tarihesi ve Özellikleri. II. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Van, 599-603.

Bayındır, M. S., Bayındır, B., & Önçel, S. (2020). X, y ve z kuşağı tüketicilerin kahve dükkânlarını tercih etme alışkanlıklarının incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*.

Budak N. & Çiçek B. (2002). Yabancı Turistlerin Ülkemizde Yemek Kültürüne İlgileri ve Yemeklerle Servis Ortamına Bakışları. Turizmde Sağlık ve Beslenme Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu Bildiri Kitabı. Alanya. ss. 133-139.

Bulduk, S.; Suren, T. (2007). Turk Mutfak Kulturunde Kahve, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*. (s. 299-309). Ankara.

Çaksu, A. (2019). Bir siyasi içecek olarak Türk Kahvesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 369-386.

Güral, S. (1999). Türk Kültüründe Kahvenin Yeri. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Seramik Ana Sanat Dalı. Eskişehir.

Hall. M. C., Sharples, L., Mitchell R., Macionis, N. veCambourne B. (2003). *Food tourism around the world: development, management and markets*. Butterworth-Heinemann: Elsevier. İştat, C. (2007). Kahvenin Serüveni, Meşale, 2: 70-73.

Hattox, R. S. (1996). Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökeni. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Kefeli, E., Şahin, Ö., & Yarmacı, N. (2020). Üçüncü nesil kahve işletmelerinde türk kahvesinin yeri: İstanbul örneği. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 130-147.

Koç, B. (2016). Bingol Üniversitesi Öğrencilerinin Hazır Kahve Tüketimi İle İlgili Tutum ve Davranışları. *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* (s.519-524). Isparta.

Saraçgil, A. (1999). Kahvenin İstanbul'a Girişi (16. ve 17. Yüzyıllar), HeleneDesmet-GregorieFrançois Georgeon (Der.), Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler, (Çev.Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 35.

Sözlü, S., Yılmaz, B. & Acar Tek, N. (2017). Kahve Tüketimi ve Bazı Hastalıklarla İlişkisi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 33-39.

Tansuğ, S. (1995). Eski İstanbul'da Kahve İkram Töreni. İstanbul Armağanı, içinde (s. 161-166). İstanbul: Kültür İşleri Daire Başkanlığı.

Tufan, Ö. (2011). *Sultanların Topkapı Sarayındaki Kahve Fincanları*, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, *Renk Matbaası Basım*, İstanbul, 91,92.

Yaşar, A. (2005). Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3 (6), 237-256.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E., Oraman, Y., Özdemir, G., Arap, S., Yılmaz İ. (2016). Türk Kahvesi Tüketim Eğilimleri ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi, *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* (s. 457-473). Isparta.

Yönet Eren, F., & Ceyhun Sezgin, A. (2018). Kültürel miras açısından Türk kahvesi.